

Friluftssäkerhet

Friluftssäkerhet

En inblick i friluftsliv, lagstiftning och aktörer
med inriktning på risk och säkerhet

Räddningsverkets kontaktperson:

Jan Schyllander, Nationellt centrum för lärande från olyckor (NCO), Telefon 0586-71 32 24

FÖRORD

Friluftslivets betydelse för människors hälsa och välbefinnande är något som diskuteras allt mer i dagens samhälle. Då det allmänt anses vara positivt för människan att vistas ute i naturen innebär det att antalet personer som idkar friluftsliv antas öka. Detta innebär även att fler personer förväntas utsätta sig för de risker som trots allt finns i friluftslivet. Fler som vistas ute i naturen leder till att fler skadas och resultatet kan då bli att det ställs högre säkerhetskrav på friluftsoveratörer och arrangörer. Som ett led i arbetet med friluftssäkerhet har Nationellt Centrum för lärande från olyckor (NCO) vid Räddningsverket gett Centrum för friluftsliv (CFFS) uppdraget att skriva denna rapport. CFFS är ett företag som arbetar med utbildning inom friluftssäkerhet. Parallellt med denna verksamhet arbetar CFFS med att lyfta fram och driva frågor rörande friluftssäkerhet.

Under arbetet med denna rapport har New Zealand Mountain Safety Council (MSC), NCO vid Räddningsverket och Epidemiologiskt Centrum (EpC) vid Socialstyrelsen varit extra behjälpliga med kunskaper och information. Därför vill CFFS rikta ett stort tack till dem. Rapporten har skrivits av Marcus Jernström, Peter Kardin, Daniel Hopstadius och Björn Segelsbo. Illustrationer och figurer är gjorda av Björn Segelsbo och Marcus Jernström.

Peter Kardin är en av initiativtagarna till CFFS. Han har tidigare arbetat som överlevnads- och fjällinstruktör inom Försvarsmakten.

Daniel Hopstadius är en av initiativtagarna till CFFS. Han har tidigare arbetat som ledarskapslärare och fjällinstruktör inom Försvarsmakten.

Marcus Jernström har en fil. mag. i kulturgeografi och turism. Tidigare har han arbetat som analytiker vid Glesbygdverket.

Björn Segelsbo har tidigare arbetat som grott- och fjällguide. Han har även studerat informationsdesign.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	SAMMANFATTNING	7
2	INLEDNING	8
2.1	Bakgrund	8
2.2	Syfte	9
2.3	Avgränsningar	9
2.4	Metod	9
2.5	Disposition	10
3	FRILUFTSLIV	11
3.1	Begreppet friluftsliv	11
3.2	Definition av friluftsliv och friluftaktiviteter	12
3.3	Varianter på friluftsliv	16
3.4	Friluftssäkerhet	18
4	LAGSTIFTNING GÄLLANDE FRILUFTSLIV, SÄKERHET OCH RÄDDNING .	20
4.1	Lagar och förordningar rörande friluftsliv	21
4.2	Lagar och förordningar rörande säkerhet och räddning	22
4.3	Övriga regler som påverkar friluftsliv, säkerhet och räddning	26
5	MYNDIGHETER INOM OMRÅDENÄ SÄKERHET OCH FRILUFTSLIV	28
5.1	Arbetsmiljöverket	28
5.2	Konsumentverket	28
5.3	Försvarsmakten	28
5.4	Naturvårdsverket	29
5.5	Polisen	29
5.6	Räddningsverket	29
5.7	Sjöfartsverket	30
6	KUNSKAPER OM FRILUFTSLIV OCH RISKER	31
6.1	Svenskt friluftsliv	31
6.2	Utländsk forskning gällande olycksrisker och säkerhet i samband med friluftsliv	31
6.3	Kunskap kring risker och tillbud vid svenskt friluftsliv	34
6.4	Det svenska räddnings- och säkerhetsarbetet beträffande friluftsliv	37
7	REFLEKTIONER	43
7.1	Fortsatt arbete med friluftssäkerhet och risker	43
8	KÄLLFÖRTECKNING	45
	BILAGOR	
	Bilaga 1: Friluftaktiviteter	
	Bilaga 2: National Incident Database	
	Bilaga 3: Riskanalys	
	Bilaga 4: Datakällor för olyckor och tillbud	

TABELLFÖRTECKNING

Tabell 1. Lagar och förordningar gällande friluftsliv och säkerhet.....	20
Tabell 2. Antal fjällräddningsinsatser per år sedan år 2000 till år 2005.	40
Tabell 3. Antal sjöräddningsinsatser gällande fritidsbåtar per år sedan år 2001 till år 2005. ...	41

FIGURFÖRTECKNING

Figur 1. Exempel på naturlandskap.....	13
Figur 2. Exempel på kulturlandskap.	13
Figur 3. Enskilt friluftsliv innebär friluftsliv på egen hand och med eget ansvar.....	17
Figur 4. Organiserat friluftsliv innebär friluftsliv med ledare eller guide.....	18
Figur 5. Områden där det ska finnas sjö- eller fjällräddning.	26
Figur 6. Riskfaktorer vid friluftaktiviteter.	34
Figur 7. Exempel på utryckningsfordon tillhörande kommunal räddningstjänst.....	39
Figur 8. Fjällräddare i samarbete med polishelikopter.....	39
Figur 9. Sjöräddningsinsats med båt, helikopter och ytbärgare.	41
Figur 10. Skiss över friluftslivets aktörer i Sverige.	43

1 SAMMANFATTNING

Friluftslivet har utvecklats parallellt med samhället i övrigt. Nya friluftaktiviteter har tillkommit medan andra minskat i omfattning. Nya typer av olyckor har introducerats andra har mer eller mindre försvunnit Tyvärr är det statistiska underlaget gällande olyckor och tillbud i friluftslivet bristfälligt varför kunskapen om dessa förändringar och deras storlek också är bristfällig. Detta innebär i sin tur att det är svårt att bedriva ett effektivt skadepreventivt arbete för friluftaktiviteter. Syftet med denna rapport är att definiera området friluftsliv. Härutöver ges även en redogörelse för de lagar och myndigheter som berör området friluftsliv och säkerhet.

I detta arbete har fyra kriterier identifierats som måste uppfyllas för att en aktivitet ska kunna klassas som en friluftaktivitet. Dessa är:

- Att syftet med aktiviteten är att öka individens chans till välbefinnande.
- Att aktiviteten bedrivs utomhus i natur- eller kulturlandskap.
- Att aktiviteten innebär en upplevelse.
- Att syftet med aktiviteten inte är en tävling.

Underlaget till denna definition bygger på studier av vetenskapliga texter vilka till stor del är utländska.

I rapporten ges förslag till ökad forskning samt utveckling av rapporteringssystem för olycksfall och tillbud. Ett bättre kunskapsunderlag om inträffade olyckor och tillbud i det svenska friluftslivet skulle leda till bättre möjligheter att förebygga dessa och därmed ge ett ännu rikare friluftsliv.

2 INLEDNING

2.1 Bakgrund

I Sverige har tillgången till naturen varit en självklarhet sedan landet började befolkas. Det har varit allas rätt att, utan markägares medgivande, bege sig ut i skog och mark för att finna ro och rekreation samt plocka exempelvis bär och svamp. Friluftslivet har sedan i takt med ökad levnadsstandard och mer fritid kommit att bli en del av den moderna samhällsbilden. Till detta hör även att en så stor del av Sveriges landyta, cirka 60 procent, täcks av skog¹. Till skogen kommer även Sveriges kustområden och fjäll. Således är en miljö som inbjuder till friluftsliv relativt lättillgänglig i Sverige.

I takt med att det svenska samhället förändrats så har även innebörden av begreppet friluftsliv förändrats. Exempel på detta är hur Friluftsrådet gick från att vara en renodlad förening med syfte att främja skidtävlingar till att vara en organisation som arbetar för ett friluftsliv utan inslag av tävling². Definitionsvariationer av begreppet friluftsliv existerar inte bara över tiden. Även idag finns det definitionsskillnader av begreppet friluftsliv mellan olika intressenter och aktörer som är verksamma inom området friluftsliv. Dessa skillnader är främst beroende av vem som svarar och i vilket syfte svaret och definitionen ges. Således är det svårt att tydligt sammanställa vilka aktiviteter som är att betrakta som friluftslivsaktiviteter.

Variationerna och valmöjligheterna till ett aktivt och rikt friluftsliv ökar för var dag i takt med att nya aktiviteter introduceras. Ett rikt friluftsliv anses vara bra för den personliga hälsan men tyvärr inträffar också ett stort antal olyckor med personskador som följd. Exempel på sådana olyckor är benbrott vid skidåkning, fallskador från häst, drunkningstillbud vid båttaktiviteter, etcetera.

I Sverige finns ett antal olycks-, skade- och incidentrapporteringsystem. Sjukvården har sina system, räddningstjänsten, ambulansen och polisen sina och ett antal branscher har utvecklat egna system. I vilken omfattning dessa är användbara för att en förbättring av friluftssäkerheten ska kunna genomföras har hittills inte undersökts tillräckligt. Det statistiska underlaget bedöms dock sakna information om vissa typer av lokala aktiviteter och dessutom saknas i stor utsträckning sammanställningar för att ett skadepreventivt arbete inom friluftslivet ska vara effektivt. Det råder även oklarheter kring lagstiftningens tillämplighet och täckning över friluftssäkerhetsområdet, vilket bland annat exemplifieras av påföljder för inblandade aktörerna efter dödsolyckan i Kebnekaise år 2001³.

Under våren 2006 pågick en diskussion mellan Räddningsverket och Centrum för friluftssäkerhet (CFFS) gällande friluftssäkerhet. Under detta resonemang framkom ett behov av en kartläggning av området friluftssäkerhet. Sommaren 2006 gav NCO CFFS uppdraget att göra nyss nämnda kartläggning.

¹ Bostedt & Mattsson, 1995

² Friluftsrådet, 2006-11-06

³ Arbetsmiljöverket, 2005

2.2 Syfte

I det uppdrag som CFFS fick av NCO/Räddningsverket framgår det att NCO ser vissa problem med begreppet friluftsliv. Detta kommer av att NCO upplevt att begreppet definieras olika av olika aktörer samt att dessa aktörer med tiden blivit fler och fler. Vidare ser NCO det statistiska underlaget gällande friluftsliv och olyckor som bristfälligt och otillräckligt för att kunna bidra till ett framgångsrikt skadepreventivt arbete. Att data gällande friluftssäkerhet och olyckor är bristfälligt får den naturliga följderna att även forskningen om säkerhet blir lidande.

Denna rapport syftar till att:

- sammanställa definitioner av friluftsliv och friluftssäkerhet
- ge en översiktlig bild av den lagstiftning som gäller inom området friluftsliv
- kortfattat och översiktligt redogöra för relevant forskning och var den bedrivs
- lämna en förteckning över de datakällor som finns beträffande olyckor och tillbud med friluftsliv som utgångspunkt
- redovisa myndigheter som verkar inom området friluftsliv och säkerhet

2.3 Avgränsningar

Personer som deltar i organiserat friluftsliv berörs av detta arbete. Dessutom omfattar detta arbete de personer som i sin profession bedriver friluftsliv, så som exempelvis färdledare, guider och lärare. Således exkluderas de personer som i annan yrkesverksamhet verkar i naturen eller annan friluftsmiljö såsom exempelvis linjearbetare, vindkraftstekniker, skogsarbetare, med flera.

Forskningsöversikten var tänkt att endast omfatta svensk forskning. Då den svenska forskningen visat sig vara liten har även utländsk forskning, presenterad på engelska, tagits med i denna rapport. Utgångspunkten har dock varit att i möjligaste mån fokusera på forskning gällande friluftssäkerhet i Sverige. Urvalet av presenterad forskning har också gjorts efter hur gamla forskningsresultaten varit. Detta innebär att den forskning och kunskapsinsamling som presenteras i denna rapport är så aktuell som möjligt. Några undantag finns dock, då det inte gått att finna nyare forskning eller då den nya forskningen hänvisar till äldre forskning.

2.4 Metod

Uppgifter har dels samlats in genom litteratursökning, dels genom intervjuer med sakkunniga.

2.5 Disposition

I kapitel 3 definieras begreppen friluftsliv och friluftssäkerhet. Det är dessa definitioner som sedan ligger till grund för rapportens senare kapitel. I kapitel 4 redogörs för de lagar och förordningar som berör det svenska friluftslivet och friluftssäkerheten. I det 5:e kapitlet redovisas myndigheter vars verksamhet berör friluftsliv och friluftssäkerhet. I detta kapitel redogörs även kortfattat för respektive myndighets funktion rörande friluftssäkerhet.

Forskning med relevans för friluftssäkerhet presenteras i kapitel 6. I kapitlet ges även en summarisk presentation av de kunskaper som idag finns beträffande räddningsinsatser för fjäll- och sjöräddning gällande det svenska friluftslivet. Reflektioner och frågor som dykt upp under arbetet med denna rapport presenteras i det 7:e kapitlet, där även förslag lämnas till hur det fortsatta arbetet kan bedrivas.

Bilagor

Bilagorna består av:

- en förteckning med exempel på friluftaktiviteter, bilaga 1,
- ett brev från Angela Emslie (Publications Manager, New Zealand Mountain Safety Council) citerat, bilaga 2
- en beskrivning av riskanalys, bilaga 3.
- en förteckning över datakällor för olyckor och tillbud rörande friluftsliv, bilaga 4.

3 FRILUFTSLIV

Friluftsliv ger friskare människor med en ökad förståelse för naturen. Det gör friluftslivet till en angelägenhet för hela Sverige⁴.

Detta citat inleder skriften ”Fritt fram för friluftsliv” som är producerad av Friluftsrådet och Naturvårdsverket och som behandlar friluftsliv i Sverige.

3.1 Begreppet friluftsliv

Innebörden av begreppet friluftsliv varierar i hög grad mellan olika aktörer och intressenter inom området. Nedan räknas ett antal definitioner upp. Till dessa kommer ytterligare ett antal definitioner av vad som anses vara friluftsliv, däribland en definition av Folkhälsoinstitutet. De definitioner som tas upp i denna rapport är dock de definitioner av friluftsliv som ansetts ha den största relevansen för detta arbete.

Miljödepartementet definierade 2003 friluftsliv i *Förordningen om statsbidrag till friluftorganisationer* som:

”[...] vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling⁵”.

Naturvårdsverket är den myndighet som skall se till att förutsättningarna för friluftslivet bevaras och utvecklas⁶. Därmed är en definition av friluftsliv direkt nödvändig i Naturvårdsverkets arbete och den ser ut som följer:

”Vistelse och fysisk aktivitet utomhus för att uppnå miljöombyte och naturupplevelse utan krav på prestation eller tävling⁷”.

Vidare definierar Friluftsrådet, som är en av Sveriges största friluftorganisationer, friluftsliv på följande vis:

”Friluftsliv är att vistas i naturen på ett sådant sätt att det ger naturupplevelser, rekreation och motion. Friluftsliv bedrivs i samklang med naturen och andra människor enligt allemansrättens grundprincip: Inte störa - Inte förstöra, och skapar livskvalitet för utövaren⁸”.

I nationalencyklopedin definieras friluftsliv som:

”Verksamheter ute i det fria⁹”.

⁴ Naturvårdsverket (2006). Sida 2.

⁵ Förordning (2003:133) om statsbidrag till friluftorganisationer.

⁶ Förordning (2001:1096) med instruktion för Naturvårdsverket.

⁷ DS 1999:78, sida 134

⁸ Friluftsrådet, 2006-10-18

⁹ Nationalencyklopedin, 2006-10-11

3.2 Definition av friluftsliv och friluftaktiviteter

Då tidigare uppräknade definitioner jämförs framstår Nationalencyklopedins definition av friluftsliv som den mest grundläggande. Spår av denna definition återfinns i alla de övriga definitionerna. I denna rapport sker definitionsarbetet med utgångspunkt i Miljödepartementets definition. Denna har emellertid modifierats till att helt utesluta tävlingsmoment. Detta innebär att definitionen i denna rapport blir följande:

Friluftsliv är vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för chans till välbefinnande och naturupplevelser som inte är tävling.

Vidare leder denna definition till att ett antal kriterier ställs upp för att en aktivitet ska anses omfattas av begreppet friluftsliv:

- Att syftet med aktiviteten är att öka individens chans till välbefinnande.
- Att aktiviteten ska bedrivas utomhus i natur- eller kulturlandskap.
- Att aktiviteten ska innebära en upplevelse.
- Att syftet med aktiviteten inte skall vara en tävling.

Denna definition innebär att friluftsliv kan bedrivas på land, i vatten och i luften, vilket stämmer väl överens med gängse internationell forskning¹⁰.

3.2.1 Vad innebär välbefinnande?

Välbefinnande är per definition en känsla av att må bra och ha det skönt¹¹. Chans till välbefinnande innebär inte att individen måste uppleva ett välbefinnande. Syftet med friluftsliv är att öka chansen till välbefinnande. I och med detta är det möjligt att individen aldrig upplever något välbefinnande av aktiviteten trots att det likväl är en friluftaktivitet.

3.2.2 Vad är natur- och kulturlandskap?

Natur är den del av verkligheten som omger oss och som inte är skapad av människan. Naturlandskapet är det landskap som är opåverkat av människan, se Figur 1.

¹⁰ Pomfret, 2006 och Bentley, et al. 2001

¹¹ Nationalencyklopedin, 2006-10-11 och Lexin, 2006-11-05

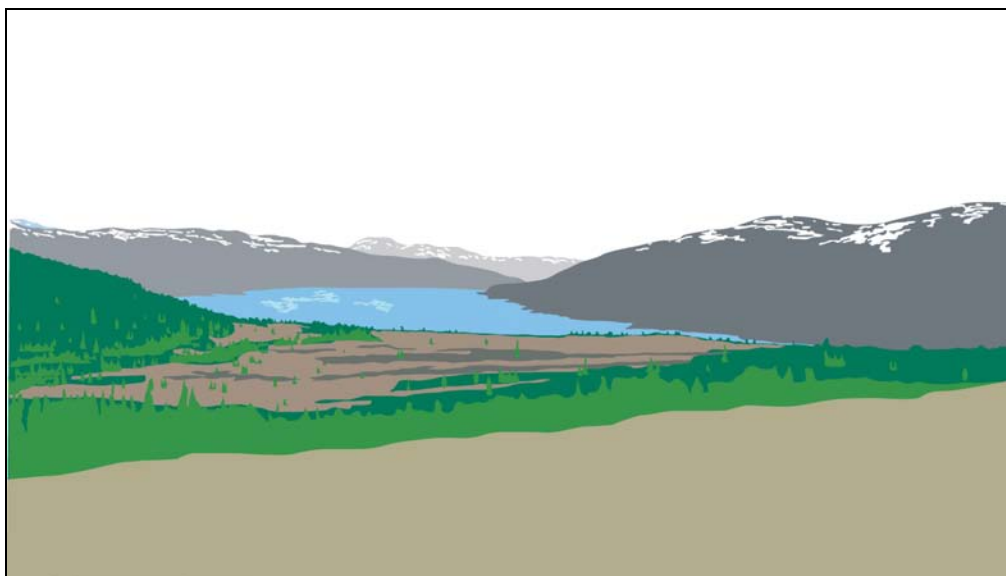

Illustration: Björn Segelsbo

Figur 1. Exempel på naturlandskap

Kultur definieras i Nationalencyklopedin som att en större grupp människor ordnar sin försörjning och organiserar gemensamma angelägenheter på en samhällelig nivå¹². Detta innebär att ett kulturlandskap är ett landskap som blivit påverkat eller som påverkas av människan, se Figur 2. Med andra ord förhåller sig människan aktivt mot de naturvärden som finns i landskapet. Ett aktivt förhållningssätt mot landskapets naturvärden innebär ett synsätt på naturen som tillåter människan att aktivt påverka och förändra landskapet. Därmed dominerar människan kulturlandskapet¹³.

Figur 2. Exempel på kulturlandskap

Illustration: Björn Segelsbo

¹² Nationalencyklopedin, 2006-11-10

¹³ Sandell, 2005

3.2.2.1 Tre landskapskategorier för friluftsliv

Natur- och kulturlandskap kan även delas in i landskapskategorier. I Sverige går det att urskilja i huvudsak tre landskapskategorier där det är möjligt att bedriva friluftsliv. Dessa landskapskategorier är:

- skog och mark.
- kust och hav
- fjäll

3.2.2.1.1 Landskapskategorin skog och mark

Med mark avses det öppna odlingslandskapet där odlad mark utgör huvuddelen av arealen. Landskapet kan även ha inslag av dungar och vattendrag. Med skog menas här alla typer av skogsområden utom fjällnära skog. Skogsområde definieras som all skogbeklädd terräng med inslag av sjöar och vattendrag, ängar och i viss mån odlad mark. Skogsområden delas in i följande underkategorier:

- **Skogslandskap**, område beklätt av barr eller lövskog. Skog som påverkats genom avverkning räknas som skogsbeklätt.
- **Småbrutet landskap**, skogsområde med inslag av odlad mark och ängsmark.
- **Parkområde**, skog och vegetation inom område som anses vara tätort. Skogen och vegetationen har planterats eller bevarats för rekreation och friluftsliv.

Således omfattar landskapskategorin *skog och mark* områden med bland annat inslag av berg som inte ingår i fjällkedjan, insjöar och tjärnar samt vattendrag och sankmark, såväl som öppna odlingslandskap. Det kan vidare röra sig om såväl geografiskt större som mindre naturområden.

3.2.2.1.2 Landskapskategorin kust och hav

Med hav avses stora vattentäckta områden som inte omges av land som en insjö. Kust är den landskapszon där land möter hav eller större insjöar. Området påverkas av vågor, strömmar och stark vind¹⁴. Sveriges kustformationer har skapats under årmiljoner. Berggrundens beskaffning, nedisning, sedimentation, förändringar av havsnivån, landhöjning, vågor, strömmar och stark vind är faktorer som har påverkat och utformat våra olika kuster. Sveriges kustformationer kan delas upp i:

- **Sandkust** karakteriseras av breda sandstränder med dyner av vindtransporterad sand en bit upp från strandlinjen. Sandkust förekommer framförallt i Skåne, Halland och på Öland och Gotland.
- **Klintkust** karakteriseras av en mycket brant slänt i vilken vågor har förorsakat skred och ras. Klintkust i urbergsförkastning förekommer bland annat vid Hovs hallar och Kullaberg i Skåne. Öland och Gotland har klintkuster i kalksten med raukar skulpterade av vågerosion.

¹⁴ Rapp, 2006-11-10

- **Deltakust** karakteriseras av det material som älvar och åar avsatt där de mynnar i hav eller sjö. På detta sätt uppstår ett med tiden trädliknande deltamönster. Sveriges enda större deltakust ligger i Indalsälvens mynning i Bottenhavet. Landhöjningskusten karakteriseras av områden med spår från tider då havsnivån var mycket högre än dagens nivå. Höga kusten utgörs av en landhöjningskust med kalspolade berghällar och väldiga klapperstränder. Inom Höga kusten återfinns den högsta kustlinjen, 285 m över havet.
- **Skärgårdskust** är exempel på en landhöjningskust bildad i ett sprickdalslandskap av urberg. Kusten karakteriseras av täckande ursvallade stenlager som verkar som skydd mot vidare påverkan. Exempel på skärgårdskust är Stockholms skärgård.

3.2.2.1.3 Landskapskategorin fjäll

Sveriges fjällregion är en del av den skandinaviska fjällkedjan Skanderna och omfattar både fjäll och dalgångar. Till fjällregionen hör även de tundraliknande högslätter som finns i både norra Sverige och norra Norge och som egentligen inte hör till själva fjällkedjan. Ytterligare områden som hör till fjällregionen är de lågfjällsområden som finns i bland annat svenska och finska Lappland samt på Kolahalvön¹⁵. Fjällregionen delas här in i tre områden:

- **Fjällnära skog**, benämning på ett i huvudsak sammanhängande skogsbälte längs den svenska fjällkedjan från Dalarna i söder till Lappland i norr. Den fjällnära skogen kan bland annat indelas i fjällbjörkskog, fjällbarrskog och produktiv skog. Inom den fjällnära skogen har rennäringen och naturvärden starka intressen. Fjällnära skog regleras i Skogsvårdslagen.
- **Kalfjäll**, fjällområde ovanför skogsgränsen.
- **Högfjäll**, fjäll som når högt över trädgränsen och har stora områden täckta av smältande snödrivor på sommaren. Glaciärer, blockhav och kalt berg är typiska drag i högfjällens natur. Högfjällsområden i Sverige når minst 1 200 m över havet. och finns främst i Abisko, Kebnekaise, Sarek, Tärna, Sylarna och Helags.

3.2.3 Vad är en upplevelse?

Skoldatanätet Lexin definierar ordet upplevelse som något minnesvärt en person upplever eller har upplevt¹⁶. Nationalencyklopedin definierar ordet upplevelse som något anmärkningsvärt en person upplever eller upplevt¹⁷. Detta innebär att ingen hänsyn tas till huruvida den individuella upplevelsen varit negativ eller positiv samt om individen erfar upplevelsen av en händelse eller aktivitet samtidigt som händelsen eller aktiviteten sker. Ytterligare en faktor rörande upplevelse är att den är individuell och svår att kategorisera¹⁸.

Utifrån ovan förda resonemang blir definitionen av en upplevelse i denna rapport att en upplevelse är en subjektiv erfarenhet som för individen kan uppfattas vara antingen positiv eller negativ. Upplevelsen är vidare oberoende av tid och rum. Detta innebär att var och när individen erfar upplevelsen saknar betydelse. Således är upplevelsen av en händelse eller aktivitet inte knuten till det rumsliga och/eller tidsmässiga skeendet. Upplevelsen behöver därmed inte vara direkt kopplad till händelsen eller aktiviteten ur ett rums- och tidsperspektiv.

¹⁵ Nationalencyklopedin, 2006-11-10

¹⁶ Lexin, 2006-11-05

¹⁷ Nationalencyklopedin, 2006-11-10

¹⁸ Beedie & Hudson, 2003

3.2.4 Vad är tävling?

Med tävling avses fredlig kamp om vem som är bäst¹⁹. Detta innebär att fler än en person under organiserade former ska delta i tävlingen. Det är dock ej nödvändigt att de deltagande är aktiva samtidigt eller på samma plats. Vidare ska begrepp som vinnare och förlorare vara meningsfulla i sammanhanget.

Att fler än en person ska vara delaktiga är en grundläggande förutsättningen som möjliggör jämförelser med en andra. Detta innebär att om en person ”tävlar” med sig själv, till exempel mot tidigare prestationer, räknas detta inte som tävling.

Att aktiviteten ska ske under organiserade former för att den ska anses vara en tävling innebär att den arrangeras och ordnas av någon som inte hör till aktivitetsutförarens familj eller liknande. För att exemplifiera ovanstående tas två syskon som tävlar med varandra om vem som först når ett träd under en skogs promenad. En sådan ”tävling” omfattas av begreppet friluftsliv. Ett annat exempel är om en grupp vänner samlas för att tillsammans mäta sina krafter eller prestationer sinsemellan. Även en sådan ”tävling” omfattas av begreppet friluftsliv.

Att begreppen vinnare och förlorare ska äga betydelse innebär att de organiserade tävlingar, där utövare deltar för att tävla mot varandra, anses vara en tävling och inte friluftsliv. Däremot är exempelvis en tipspromenad i skogsmiljö, där deltagarnas resultat inte har betydelse för deltagarna, att betrakta som en friluftaktivitet.

3.3 Varianter på friluftsliv

För att kunna särskilja olika former av friluftsliv har ytterligare uppdelningar gjorts. Dessa utgår från kategorierna *enskilt friluftsliv* och *organiserat friluftsliv*. I bilaga 1 lämnas ett antal exempel på konkreta friluftaktiviteter.

3.3.1 Enskilt friluftsliv

Enskilt friluftsliv innebär att det inte finns någon som har ett uttalat ansvar för någon annan. Under denna kategori återfinns exempelvis bärplockning, fjällvandring och kajakpaddling.

¹⁹ Lexin, 2006-11-05

Illustration: Björn Segelsbo

Figur 3. Enskilt friluftsliv innebär friluftsliv på egen hand och med eget ansvar.

3.3.2 Organiserat friluftsliv

Det organiserade friluftslivet är friluftsliv som organiseras av en förening, organisation eller ett företag. För friluftsliv under denna kategori är det vanligt med en ledare i form av exempelvis en lärare eller guide som leder en grupp människor i naturen, se Figur 4. Kategorin organiserat friluftsliv delas in i tre underkategorier, vilka är:

- ideellt friluftsliv
- kommersiellt friluftsliv
- friluftsliv vid utbildning

Ideellt friluftsliv är friluftsliv som bedrivs i organiserad form av någon ideell organisation eller av någon som tar på sig att leda en grupp människor utan betalning.

Kommersiellt friluftsliv är friluftsliv som bedrivs i kommersiell form där företag eller ideell organisation genomför friluftsaktivitet (gruppaktivitet) mot betalning.

Friluftsliv vid utbildning är friluftsliv som bedrivs inom skola eller ramen för en utbildningsplattform. Detta friluftsliv kan exempelvis vara avsett för den enskildes kunskap, upplevelse eller som del i utbildning mot att själv kunna leda individer och grupper.

Illustration: Björn Segelsbo

Figur 4. Organiserat friluftsliv innebär friluftsliv med ledare eller guide

3.4 Friluftssäkerhet

Säkerhet är i allmänna ordalag resultatet av åtgärder eller egenskaper som minskar sannolikheten för att olyckor eller andra oönskade händelser ska inträffa. Därmed innebär säkerhet ett tillstånd som inte innebär någon fara eller risk²⁰. Civilförsvarsförbundets och Svenska överlevnadssällskapets utbildningar omnämns som grundläggande utbildningar i överlevnad och friluftssäkerhet, men fokus ligger på överlevnad²¹. Då friluftssäkerhet diskuteras är det vanligt att begreppet sätts i nära relation till överlevnad. Kunskaper om att göra upp eld, hitta vatten och bygga en nödbivack är givetvis viktiga kunskaper för att bedriva ett tryggt friluftsliv men dessa rena överlevnadstekniker ger inte en rättvis bild av begreppet friluftssäkerhet.

Friluftssäkerhet omfattar mycket mer än ren överlevnad i naturen. Begreppet friluftssäkerhet innefattar alla initiativ och åtgärder som vidtas för att minska risken för olyckor och tillbud under friluftslivets aktivitet samt att göra denna så säker som möjligt. Grundläggande faktorer rörande generell friluftssäkerhet är därmed följande punkter:

- Utövare bör äga eller ges tillräcklig kunskap om vilka eventuella negativa konsekvenser som aktuell aktivitet kan innebära för individen samt hur dessa på lämpligaste sätt undviks.
- Personer som idkar friluftsliv eller friluftslivsaktivitet bör ha kunskap om eventuellt nödvändiga räddningstekniker samt hantering av eventuell nöd- och räddningsutrustning. Vid upprepat friluftsliv eller upprepad friluftslivsaktivitetsutövning

²⁰ Nationalencyklopedin, 2006-11-10 och Lexin 2006-11-05

²¹ Civilförsvarsförbundet, 2006-10-20

bör aktivitetsutövare även öva på eventuellt nödvändiga räddningstekniker samt hantering av nödutrustning.

- Att rätt utrustning finns medtagen och används under friluftslivet samt dess aktiviteter. Utövare bör ha adekvat kunskap om utrustningens användningsområde och hur utrustningen fungerar så att utrustningen används på rätt sätt.

Friluftssäkerhet handlar således om människans förmåga att klara en vistelse ute i den fria naturen och hennes kännedom om de krav denna miljö och möjliga situationer ställer. Det ställs krav på kunskaper om miljön individen befinner sig i samt eventuella risker som finns. Vidare bör individen inneha kunskap om hur dessa risker undviks samt hur riskernas negativa konsekvenser minimeras. Även utrustningen måste vara av, för ändamålet, lämplig kvalitet samt kunna tillfredsställa de funktionsbehov som finns. För att öka förståelsen och kunskapen är interaktion mellan användare, utbildare, tillverkare och forskning en nödvändighet. På detta sätt kan erfarenheter och kunskaper från olika delar av friluftslivet och friluftsområdet tillsammans bygga upp en kunskaps- och erfarenhetsbank, vilket skulle gynna alla inblandade.

3.4.1 Ovanifrånperspektiv på organiserat friluftsliv

Ett ovanifrånperspektiv innebär att friluftslivet betraktas ur det organiserade friluftslivets arrangörers och operatörers synvinkel. Med fokus på friluftaktivitetens arrangörer och operatörer är det dessa aktörers formella och reella kompetens inom sitt område som är det väsentliga. Med formell kompetens menas att arrangörens eller operatörens kompetens styrks av någon auktoritet som är oberoende av arrangören eller operatören. Vidare blir kraven på utrustning, kunskap och övning per automatik högre än vad som nämnts ovan, eftersom det inte räcker för exempelvis en färdledare att kunna ta hand om sig själv. Han eller hon måste även besitta förmågor och kunskaper som innebär att de kan leda och ta hand om andra även när något oplanerat och oväntat inträffar.

För att kunna möta ovanstående krav är det nödvändigt för friluftsanslagörer och friluftoperatörer att ha kunskap om vilka risker som finns i deras verksamheter och hur de på bästa sätt undviker dem. Till detta krävs då vetskap om vad som hänt tidigare samt vilka effekter olika åtgärder vid dessa händelser har haft. Därför är det nödvändigt med forskning och analys av de olyckor och tillbud som inträffar för att av dessa kunna dra lärdomar och sprida erfarenheter av de negativa händelser som trots allt sker. Dessutom är forskning och vidareutveckling av säkerhetsutrustning och räddnings- eller säkerhetstekniker sådant som kan göra friluftslivet säkrare och underlätta arbetet för arrangörer och operatörer.

Utifrån ovan förda resonemang är således en god ledarskapsförmåga samt goda kunskaper i riskanalys och krishantering nödvändiga egenskaper hos färdledaren eller arrangören för att friluftaktiviteten ska bli lyckad och genomföras på ett säkert sätt. Därtill ställs även krav på goda kunskaper och erfarenhet gällande den utrustning som används i den aktuella friluftaktiviteten. Även kunskap om den miljö som aktiviteten bedrivs i är av stor vikt, då sådan kunskap bidrar till att minska risken för olyckshändelser som inträffar på grund av miljöfaktorer²². För färdledare, guider och andra yrkesgrupper som i sin profession ska eller förväntas ta hand om människor som idkar friluftsliv gäller samma definitioner som nämnts ovan.

²² Bentley, et al. 2000

4 LAGSTIFTNING GÄLLANDE FRILUFTSLIV, SÄKERHET OCH RÄDDNING

De lagar och förordningar som berör friluftsliv, säkerhet och räddning är i första hand de som nämns i Tabell 1 nedan. Dessa lagar och förordningar utgör grundläggande regler för såväl det enskilda som det organiserade friluftslivet. Till dessa lagar finns även kompletterande handlingar som det hänvisas till i respektive lagtext.

Regler för friluftsliv	Regler för säkerhet och räddning	Övriga regler som påverkar friluftsliv, säkerhet och räddning
Jaktförordning (1987:905)	Arbetsmiljölagen (1977:1160)	Produktansvarslagen (1992:18)
Jaktlagen (1987:259)	Förordning (2005:742) med instruktion för Kustbevakningen	Skadeståndslagen (1972:207)
Miljöbalken (1998:808)	Förordning (1995:589) med instruktion för Sjöfartsverket	
Terrängkörningsförordning (1978:594)	Förordning (2003:789) om skydd mot olyckor	
Terrängkörningslagen (1975:1313)	Lagen om skydd mot olyckor (2003:778)	
	Lagen om personlig skyddsutrustning för privat bruk (1992:1326)	
	Ordningsslagen (1993:1617)	
	Produktsäkerhetslagen (2004:451)	
	Sjötrafikförordningen (1986:300)	

Tabell 1. Lagar och förordningar gällande friluftsliv och säkerhet.

Noterbart är att ingen av lagarna eller förordningarna i Tabell 1 direkt riktar sig mot just friluftssäkerhet och räddning. Även om lagarna och förordningarna är applicerbara inom området finns det luckor. Detta har berörts i framförallt två arbeten författade på Juridicum, Stockholms Universitet och Juridiska institutionen, Umeå Universitet. I dessa arbeten behandlas bland annat en glaciärolycka som inträffade i Kebnekaisemassivet den 6 september 2001 där en ung man omkom under en övning i kamraträddning anordnad av Svenska

turistföreningen (STF). Polisens förundersökning lades ned med hänvisning till att glaciärvandring måste ses som riskfylld verksamhet det saknas generella säkerhetsföreskrifter²³ för i Sverige²⁴.

I Sverige saknas generella föreskrifter om vilken utbildning som krävs för att bedriva kursverksamhet rörande friluftsliv. Det finns dock tre undantag från detta.

- Titeln bergsguide regleras av Union Internationale des Associations des Guides de Montagne (UIAGM) som är en internationell organisation. I Sverige representeras UIAGM av Svenska bergsguidesorganisationen (SBO)²⁵.
- Forsränning regleras i Sjöfartsverkets författningssamling²⁶.
- Norm för fjälledare, framtagen av Fjällsäkerhetsrådet²⁷.

4.1 Lagar och förordningar rörande friluftsliv

4.1.1 Jaktlag och Jaktförordning

Denna lag med förordning reglerar viltvård, rätten till jakt och jaktens bedrivande inom svenskt territorium samt övriga frågor som berör jakt. Jaktlagen gäller inom Sveriges ekonomiska zon, för jakt från svenskt fartyg på det fria havet utanför den ekonomiska zonen och för jakt från svenskt luftfartyg över det fria havet utanför den ekonomiska zonen.

Jaktlagen 2 § definierar vilt som vilda däggdjur och fåglar och jakt som all aktivitet vilken syftar till att fånga eller döda vilt. Vidare framgår det av lagtexten att allt vilt i Sverige är fredat och får jagas endast om detta tillåts enligt Jaktlagen eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av Jaktlagen.

4.1.2 Miljöbalk

Miljöbalken har bland annat som syfte att långsiktigt skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet²⁸ och berör inte den direkta och mer konkreta säkerheten under en friluftaktivitet. Miljöbalken 2 kap. innehåller dock allmänna regler för all verksamhet i naturen. Miljöbalken 4 kap. 2 § ger särskilda riktlinjer och regler för hänsynstagande till i första hand det rörliga friluftslivet. Vidare föreskriver 12 kap. 6 § att anmälan skall göras för samråd med kommun eller länsstyrelse vid verksamhet som väsentligt kan medföra förändring av naturmiljön. För friluftsliv gäller att:

”Förutom allmänna regler som gäller för allemansrätten skall även miljöbalkens generella regler för verksamheter, t.ex. hänsynsreglerna och regler om miljö kvalitetsnormer, gälla sådan verksamhet som innebär att friluftsliv organiseras kommersiellt med utnyttjande av allemansrätten. Detsamma skall gälla ideella former av organiserat friluftsliv. Av detta följer bl.a. att organisatören skall vidta förebyggande åtgärder och iaktta försiktighet i syfte att

²³ Med stöd av produktsäkerhetslagen har ett förslag till sådana föreskrifter utarbetats av Konsumentverket.

²⁴ Sarman, 2004

²⁵ Ibid.

²⁶ SJÖFS 1997:18

²⁷ Naturvårdsverket, fjällsäkerhetsrådet (2006)

²⁸ Miljöbalk (1998:808), Prop (1997/98:45)

förhindra att deltagarna orsakar skada. Genom att organiserat friluftsliv betraktas som en verksamhet enligt miljöbalken skall föreskrifter kunna meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer om att organisatören skall vara skyldig att anmäla sin verksamhet till naturvårdsmyndigheten för samråd²⁹”.

Friluftslivrelaterade verksamhetsutövare förutsetts alltså besitta saklig kunskap om bland annat allemansrättens förutsättningar, miljöbalkens hänsynsregler och miljö kvalitetsnormen samt vidta vissa åtgärder vid aktiviteter som långsiktigt kan komma att påverka människors hälsa eller miljön.

4.1.3 Regler för terrängkörning

Terrängkörningslagen reglerar all körning i terräng. I denna lag förbjuds all körning i terräng med motordrivet fordon för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk i hela landet. Med terräng avses barmark, snötäckt skogsmark med plant- eller ungskog samt snötäckt jordbruksmark. För snötäckt skogsmark med plant- eller ungskog och snötäckt jordbruksmark gäller dock att körning är tillåten om den kan ske utan risk för att skogen eller jordbruksmarken ska ta skada³⁰.

I terrängkörningslagen 1 § 4 framgår också att i vissa delar av fjällkedjan är i princip all terrängkörning förbjuden. Till ovan nämnda regler finns dock ett antal undantag. Bland dessa återfinns bland annat regler för framfart av motoriserade fordon i terräng under räddningsaktioner. Vidare finns även ett tillägg till terrängkörningslagen som säger att särskild försiktighet skall iakttas vid barmarkskörning på kalfjället³¹.

I terrängkörningsförordningen reglerar även skotertrafiken så till vida att den säger att allmän skoterled får brukas då den är snötäckt.

4.2 Lagar och förordningar rörande säkerhet och räddning

4.2.1 Arbetsmiljölagen

Syftet med arbetsmiljölagen är att olycksfall i arbetet skall förebyggas samt att en god arbetsmiljö ska uppnås³². Arbetsmiljölagen är således helt inriktad mot förhållanden mellan arbetsgivare och arbetstagare och att där säkerställa trygghet i arbetstagarens arbetsmiljö. Arbetsmiljölagen 2 kap. 4 § 2 och 7 § 1 ålägger arbetsgivaren att tillhandahålla erforderlig säkerhetsutrustning. Vidare ställs bland annat krav på att risker på arbetsplatsen ska identifieras och åtgärdas samt att arbetet med arbetsmiljö på arbetsplatsen ska systematiseras. Lagen är inte tillämplig för enmansföretag eller företag där enbart familjemedlemmar ingår.

Arbetsmiljölagen 3 kap. 2 a § ställer upp krav på att arbetsgivaren systematiskt ska arbeta med säkerhetsaspekter på arbetsplatser. Ett exempel på systematiskt tillvägagångssätt ges i metoden som presenteras i bilaga 3, *Risikanalys*.

²⁹ Prop. 1997/98:45, del 1, sida 300

³⁰ Terrängkörningslag (1975:1313)

³¹ Terrängkörningsförordning (1978:594)

³² Arbetsmiljölagen (1977:1160)

4.2.2 Lag om skydd mot olyckor

Syftet med lagen om skydd mot olyckor är att skydda människors liv och hälsa samt egendom och miljö mot olyckor samt att förbättra möjligheterna till att minska antalet olyckor. I lagen formuleras således regler och riktlinjer som innefattar både olycksförebyggande verksamheter, räddningstjänst och andra verksamheter som följer på olyckstillbud. Vidare ställs i denna lag krav på den enskilde att larma och varna om en olycka har inträffat eller om det finns risk för att en olycka kan inträffa.

Lagen om skydd mot olyckor ersatte den 1 januari 2004 räddningstjänstlagen. Den huvudsakliga skillnaden mellan dessa två lagar är att lag om skydd mot olyckor syftar till att ge kommunerna nationella övergripande mål att arbeta mot istället för detaljstyrning. Detta ger den kommunala räddningstjänsten större möjligheter att på bästa sätt nyttja de lokala resurserna. Kvar från räddningstjänstlagen finns dock uppdelningen mellan kommunal- och statlig räddningstjänst.

Statlig räddningstjänst omfattar fjäll-, flyg- och sjöräddningstjänst, vilket regleras av lagens 4 § 1-4. Vidare svarar den statliga räddningstjänsten även för miljöräddningstjänst och räddningstjänst vid radioaktiva utsläpp från kärntekniska anläggningar.

Kommunal räddningstjänst omfattar all räddningstjänst som inte är statlig räddningstjänst³³. Därmed svarar den kommunala räddningstjänsten för att förebygga olyckor samt att i skälig omfattning undersöka orsaken till en eventuell olycka, olyckans förlopp samt räddningsinsatsens genomförande.

4.2.3 Ordningslag

Ordningslagen innefattar ordning och säkerhet på offentliga platser³⁴. Till offentliga platser räknas bland annat allmänna vägar, gator, torg och parker, se Ordningslagen 2 § 1-4. Platser som vid tillämpning av Ordningslagen 3 kap. kan jämföras med offentliga platser kan utses av regeringen eller kommun med regeringens bemyndigande. Exempel på anläggningar där detta kan gälla är anläggningar för lek, idrott, camping och friluftsliv. I sådant fall gäller dock att anläggningen är tillgänglig för allmänheten.

Ordningslagen medger att tillsägelser utdelas eller att nyttjande av områden förbjuds. I friluftssammanhang kan lagen vara tillämplig i syfte att skydda människor fara för liv eller hälsa då det råder ras- eller lavinrisk.

4.2.4 Produktsäkerhetslag

Produktsäkerhetslagen syftar till att skydda kund från varor och tjänster som kan vålla skada³⁵. Leverantören är skyldig att lämna nödvändig information för att förebygga eventuell skada. Om en vara bedöms vara farlig ska leverantören utan dröjsmål ta tillbaka produkten, se 15 §. Denna paragraf rör endast varor eftersom en utförd tjänst inte kan återkallas. Med leverantör avses i detta fall antingen en firma eller butik som säljer en produkt eller tjänst.

Produktsäkerhetslagens verkan på friluftsliv och friluftaktiviteter sker främst genom att den gäller alla friluftrelaterade produkter som säljs till både enskilda personer för privatbruk samt

³³ SOU 2002:10

³⁴ Ordningslag (1993:1617)

³⁵ Produktsäkerhetslagen (2004:451)

till personer och företag som avser nyttja produkten i sin profession. Även tjänster som säljs mot både enskild kund såväl som företagare påverkas av produktsäkerhetslagen så till vida att leverantören av tjänsten är skyldig att upplysa köparen av tjänsten om eventuellt negativa konsekvenser som genomförandet av tjänsten kan innebära för köparen, så som exempelvis personskador eller skador på personlig egendom. Vidare innebär lagen att en tjänst eller ett arrangemang inom friluftsområdet måste vara så säkert att risken för personskador kan anses vara liten. Detta framgår av:

En vara eller en tjänst är säker, om den vid normal eller rimligen förutsebar användning och livslängd inte för med sig någon risk för människors hälsa och säkerhet eller bara en låg risk. Denna risk måste dock vara godtagbar med beaktande av hur varan eller tjänsten används och skall vara förenlig med en hög skyddsnivå när det gäller människors hälsa och säkerhet (8 §).

I lag om personlig skyddsutrustning för privat bruk redogörs för vilka regler som gäller för skyddsutrustning som konsumenter i betydande omfattning utnyttjar eller kan komma att utnyttja för privat bruk. Med säkerhetsutrustning avses varor som är avsedda att ensamma eller tillsammans med andra varor bäras eller hållas av en person till skydd mot hälso- och säkerhetsrisker. Exempel på personlig skyddsutrustning är cykel- eller skidhjälm, säkerhetssele för klättring, flytväst.

För att personlig säkerhetsutrustning skall få säljas krävs att utrustningen svarar upp mot de krav som regeringen eller av regeringen utsedd myndighet satt upp för aktuell säkerhetsutrustning. Dessa krav omfattar skydd för hälsa och säkerhet, utformning, märkning och annan produktinformation. Således skiljer sig denna lag från produktsäkerhetslagen så till vida att fokus inte ligger på produktens farlighet i sig utan på produktens förmåga att skydda användaren³⁶. Ovan nämnda krav gäller även vid exempelvis uthyrning av personlig säkerhetsutrustning.

4.2.5 Förordningar rörande säkerhet och räddning

Förordning om skydd mot olyckor, förordning med instruktion för Sjöfartsverket och förordning med instruktion för Kustbevakningen reglerar ansvarsområden när det gäller förebyggande åtgärder vid olyckor i miljö där friluftsliv kan bedrivas samt om det inträffar en olycka i sådan miljö.

En uppdelning utav ansvarsområdet är gjord i tre delar, fjällräddning, sjöräddning och andra fall enligt förordning om skydd mot olyckor 4 kap. 1, 3 & 4 §§§. Det är kommunernas skyldighet att förebygga bränder och skydda mot andra olyckor än bränder så länge andras ansvar inte inskränks.

Gällande fjällräddningen ansvarar polismyndigheterna i Dalarnas, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län för fjällräddningstjänst, se Figur 5. De ansvariga polismyndigheterna skall enligt förordningen om skydd mot olyckor kap. 4 1 § 2 ha ett program för fjällräddningstjänsten. Programmet skall bland annat innehålla uppgifter om:

- vilken förmåga myndigheten har samt avser att skaffa sig rörande räddningsinsatser.
- samverkan med kommuner, landsting, statliga myndigheter och berörda organisationer.

³⁶ Prop. 2003/04:121

För sjöräddningen ansvarar Sjöfartsverket inom Sveriges sjöterritorium och inom Sveriges ekonomiska zon samt insjöarna Vänern, Vättern och Mälaren. Därmed faller övriga vattendrag, kanaler, hamnar och insjöar utanför Sjöfartsverkets ansvarsområde. I Sjöfartsverkets instruktion framgår det att Sjöfartsverket ska ansvara för efterforskning och räddning av människor som är eller kan befaras vara i sjönöd och för sjuktransporter från fartyg inom Sjöfartsverkets ansvarsområde, se Figur 5. I sjötrafikförordningen 3 kap. återfinns mer generella regler för sjösäkerhet. Dessutom redogör denna förordning för ansvarsförhållandena gällande fyrar, sjömärken, sjöräddningsstationer samt andra säkerhetsanordningar för sjöfart.

Kustbevakningen har till uppgift att bedriva sjöövervakning i Sveriges sjöterritorium och ekonomiska zon samt på land i anslutning till dessa vatten, se Figur 5³⁷. Vad det gäller sjöar, kanaler och vattendrag omfattar sjöövervakningen enbart Vänern och Mälaren. Med stöd av särskilda föreskrifter och beslut kan sjöövervakning ändå bedrivas utanför det nyss beskrivna området. Vad gäller uppgifter kopplade till friluftsliv har Kustbevakningen hand om sjötrafik, sjösäkerhet, jakt, fiske och därtill anknuten verksamhet samt annat ianspråktagande av naturresurser. Kustbevakning skall även ha en hög beredskap för sjöräddningstjänst och bidra till ökad sjösäkerhet. Således skall Kustbevakningen arbeta för att människoliv kan räddas och att följderna av personskador begränsas. Vidare ansvarar Kustbevakningen för att inom eget ansvarsområde leda, samverka och samordna omfattande insatser för att minska konsekvenserna för liv, egendom och miljö. Kustbevakningen skall även kunna samordna civila behov av sjöövervakning och förmedla civil sjöinformation till berörda myndigheter.

I Figur 5 motsvarar de röda områdena de län som svarar för fjällräddning och de blå områdena är Sjöfartsverkets och Kustbevakningens ansvarsområden. Svagt blå områden är endast Sjöfartsverkets ansvarsområden. Området som är benämnt som *Sveriges kust och sjöterritorium* är inte anpassat efter de verkliga nationsgränserna utan visar endast var Sveriges kust går. Detta eftersom det är svårt att tydligt dra en gräns för var de svenska insatserna till havs går eftersom insatser även görs genom *Radiomedical*³⁸ över i princip hela världen. Sjöräddningen lämnar dessutom bistånd till Sveriges grannländers sjöräddningsorganisationer³⁹.

³⁷ Förordning (2005:742) med instruktion för Kustbevakningen

³⁸ Sjöfartsverket utför förmedling av läkarråd till fartyg. Funktionen benämns *Radio Medical* och hanteras från sjöräddningscentralen enligt ILO-konvention 164 och innebär att Sjöräddningen på begäran förmedlar medicinsk rådgivning från särskilt utsedda läkare till de sjukvårdsansvariga ombord på fartyg. Sjöfartsverket, 2006-11-07

³⁹ Sjöfartsverket, 2006.

CFFS bearbetning

Figur 5. Områden där det ska finnas sjö- eller fjällräddning.

4.3 Övriga regler som påverkar friluftsliv, säkerhet och räddning

4.3.1 Skadeståndslag

För att en oaktsam handling skall medföra skadeståndsansvar måste det föreligga adekvat kausalitet⁴⁰. Detta innebär att orsak och händelse måste vara direkt knutna till varandra. Således räcker det inte med att en olycka inträffar under vad som kan anses vara ett oaktsamt beteende, av exempelvis en färdledare, utan olyckan måste vara en direkt följd och effekt av en oaktsam handling för att någon skall kunna åläggas skadeståndsansvar.

⁴⁰ Westlin, 2006

Enligt skadeståndslagen är arbetsgivare skadeståndsskyldiga för arbetstagares beteende och handling i tjänst och arbetstagare är endast skadeståndsskyldiga vid försummelse i tjänsten om det föreligger speciella skäl⁴¹. Dessa påståenden är hämtade ur skadeståndslagen 3 kap. 1 § och 4 kap. 1 §.

Vidare framgår det av produktansvarslagen 1 § att skadestånd ska utbetalas om personskada orsakats av en säkerhetsbrist hos produkten. Detta gäller även då produkten brustit i funktion vid användande av produkten på sådant vis som den är avsedd för och ändå vållat skada. I produktansvarslagen 2 § definieras produkt som något konkret och enskilt. Det innebär att produkter i detta sammanhang är lösa saker och således inte tjänster.

4.3.2 Övriga lagar

Till ovan uppräknade lagar och förordningar finns det kompletterande regleringar som antingen ligger i gråzonen till vad som direkt berör friluftssäkerhet samt regleringar som hänvisas till i ovan uppräknade lagar och förordningar. Exempel på en sådan lag är brottsbalken som mycket väl skulle kunna bli aktuell vid juridisk prövning av en olycka under en friluftaktivitet. Just fallet med brottsbalken diskuteras av Westlin i *Culpaansvar vid kommersiella friluftstjänster*:

”Det kan exempelvis tänkas att en nödsituation tvingar guiden att forcera ett svårt terrängparti snabbare än någon deltagare klarar av, [...] Guiden skulle dock inte kunna frias från ansvar om det var oaktsamt av denne att från första början hamna i nödsituationen.”

⁴¹ Engström, 2006

5 MYNDIGHETER INOM OMRÅDENA SÄKERHET OCH FRILUFTSLIV

5.1 Arbetsmiljöverket

Huvuduppgifter för Arbetsmiljöverket är att se till att arbetsmiljö- och arbetstidslagstiftningarna efterlevs samt att minska riskerna för ohälsa och olycksfall i arbetslivet. Arbetsmiljöverket bygger arbetet på juridiskt bindande föreskrifter och allmänna råd som preciserar kraven på arbetsmiljön utifrån vad som sägs i arbetsmiljölagen. Dessa ges ut i Arbetsmiljöverkets författningssamling. Arbetsmiljöverket har även ansvar för arbetsmiljö- och arbetsskadestatistiken (ISA). Arbetsmiljöverket tillhandahåller information och handledning som kan användas i arbetet med säkerhet på en arbetsplats. Exempel på detta är inspektionsmeddelandena som ges till arbetsgivare efter genomförd tillsyn. Meddelandena kan ställa krav på systematiskt arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöverket reglerar således arbetsmiljöförhållandena för guider och färdledare samt lärare som bedriver friluftslivsutbildning.

5.2 Konsumentverket

Konsumentverkets uppgift är att se efter konsumenternas intressen vad gäller både varor och tjänster. Det rör faktorer som exempelvis varornas och tjänsternas säkerhet, kvalitet, miljöpåverkan, reklam, avtalsvillkor och konsumentinformation⁴². Vidare utför Konsumentverket kontroller och tester på produkter som säljs på den svenska marknaden. Ett exempel på detta är *Are life jackets tested?* som är en sammanställning av tester av flytvästar⁴³.

Konsumentverket arbetar även för att arrangörer och organisatörer av upplevelser och arrangemang ska jobba systematiskt med sitt säkerhetsarbete vid sina aktiviteter. För att underlätta detta arbete har Konsumentverket givit ut en skrift med rubriken *Vägledning till systematiskt säkerhetsarbete för konsumenttjänster*⁴⁴. Konsumentverket har med utgångspunkt från arbetsmiljölagen arbetat med systematiskt säkerhetsarbete. Detta för att göra konsumenttjänster säkrare och för att minska riskerna för kunderna. Konsumentverket har på senare tid bland annat arbetat med säkerhetsfrågor kopplade till häst-, högfjälls- och glaciäraktiviteter.

5.3 Försvarsmakten

Försvarsmakten utbildar årligen cirka 8500 värnpliktiga i säkerhet relaterad till friluftsliv⁴⁵. I denna utbildning är bland annat grundläggande friluftslivs/överlevnadsutbildning en viktig beståndsdel. Utbildningen ger i sin tur en överspridning till det civila samhället. Det sker även en överspridning till samhället från Försvarsmaktens överlevnadsskola som till exempel kan gälla nya rön kopplat till överlevnad. Försvarsmakten sitter även med i Fjällsäkerhetsrådet och var en av flera pådrivande organisationer när det gällde framtagandet av den nya fjälledarnormen som finns presenterad på Naturvårdsverkets hemsida, www.naturvardsverket.se.

⁴² Konsumentverket, 2006-10-25

⁴³ Konsumentverket, 2004

⁴⁴ Konsumentverket, 2006

⁴⁵ Försvarsmakten, 2006

5.4 Naturvårdsverket

Naturresursavdelningen vid Naturvårdsverket består av fem underenheter som främst arbetar med miljö inom land och hav, områdesskydd samt viltförvaltning. En av dessa är enheten för friluftsliv och skötsel. Enheten är kansli för Fjällsäkerhetsrådet och Friluftsrådet som båda arbetar med frågor som rör svenskt friluftsliv och säkerhet.

Fjällsäkerhetsrådet arbetar främst med frågor rörande åtgärder för att förebygga olyckor i fjälläna. I rådet finns representanter från följande intressenter representerade⁴⁶:

- Försvarsmakten
- Lantmäteriverket
- Naturvårdsverket
- Rikspolisstyrelsen
- SMHI
- Länsstyrelserna i fjälläna
- Civila Fjällräddarna
- Friluftsfremjandet
- SLAO
- Skidsäkerhetsrådet
- SNOFED (Sveriges Snökoterägares Riksorganisation)
- Svenska Turistföreningen
- Svenska Samernas Riksförbund
- Svenska Bergsguideorganisationen.

Den huvudsakliga uppgiften för Friluftsrådet är att stärka friluftspolitiken i Sverige. Friluftsrådet ska ge råd till myndigheter och övriga intressenter i friluftsförågor. Ytterligare en uppgift som åligger Friluftsrådet är att fördela friluftsfrelaterade bidrag. Friluftsrådet består av som mest 13 ledamöter som utses av regeringen⁴⁷.

5.5 Polisen

När det gäller området friluftsliv så är kopplingen till polisen främst att det är de som svarar för eftersök av försvunna personer samt för fjällräddningen. Detta regleras och motiveras bland annat av Polislagen 2 § 4⁴⁸.

5.6 Räddningsverket

Räddningsverket arbetar för ett säkrare samhälle i allmänhet. Dessutom är Räddningsverket central förvaltningsmyndighet för bland annat räddningstjänsten⁴⁹. Räddningsverket arbetar även med kunskapsinsamling och kunskapsspridning samt med föreskrifter, råd och stöd vars syften är att minska antalet olyckor⁵⁰. Nationellt centrum för lärande från olyckor (NCO) en resurs för tvärsektorieellt samarbete kring fakta och utveckling av metoder och system för att förebygga, utreda samt beskriva effekter av olyckor, tillbud, incidenter och säkerhetsarbete.

⁴⁶ Fjällsäkerhetsrådet, 2006-10-25

⁴⁷ Naturvårdsverket, 2006-10-26

⁴⁸ Prop. 1985/86:170

⁴⁹ Förordning (2005:890) med instruktion för Statens räddningsverk

⁵⁰ Räddningsverket, 2006-10-25

5.7 Sjöfartsverket

Sjöfartsverket svarar för den svenska sjöräddningscentralen, Maritime Rescue Co-ordination Centre (MRCC). För räddning till sjöss har Sjöfartsverket även ett särskilt avtal med Sjärräddningssällskapet (SSRS) som är en ideell förening vilken bedriver räddningsarbete längs Sveriges kuster samt i sjöarna Vänern, Vättern, Mälaren och Hjälmaren⁵¹. SSRS är den organisation som idag genomför det största antalet sjöräddningsinsatser⁵². Andra aktörer inom sjöräddning är Kustbevakningen, Försvarmakten, Luftfartsstyrelsen, Rikspolisstyrelsen och Norrlandsflyg.

Sjösäkerhetsrådet arbetar med sjösäkerhet och är ett samarbetsorgan mellan myndigheter, fritidsbåts- och försäkringsbranschen samt fritidsbåtlivets och sportdykningens organisationer. En av Sjösäkerhetsrådets främsta uppgifter är att verka inom informationsområdet. Detta arbete förutsätter att rådet bevakar olycksstatistik med avseende på fritidsbåtlivet. Sjösäkerhetsrådet är således en del av Sjöfartsverket som består av representanter från⁵³:

- Sjöfartsverket
- Sjärräddningssällskapet
- Polisen
- Kustbevakningen
- Försäkringsbolagen
- Sjösportens Samarbetsdelegation
- Båtbranschens Riksförbund
- Räddningsverket
- Sportdykarna

⁵¹ SSRS, 2006-10-25

⁵² Sjöfartsverket, 2006-11-07

⁵³ Ibid.

6 KUNSKAPER OM FRILUFTSLIV OCH RISKER

6.1 Svenskt friluftsliv

Den totala besöksnäringen i Sverige har det senaste decenniet ökat med över 70 procent. Utifrån detta är det inte möjligt att säga om denna ökning även gäller friluftslivrelaterad turism och friluftslivrelaterade aktiviteter. Svenska turistföreningen (STF) skriver i tidningen *Turist* att sommaren 2006 innebar nya rekordsiffror för många av deras fjällstationer. Bland annat så har antalet gästnätter i Abisko ökat med strax över 11 procent mot föregående år⁵⁴. Naturvårdsverket skriver även på sin hemsida⁵⁵ att:

”Upplevelseturism i olika former tenderar att öka. Några av de skyddade områdena tillhör de mest besökta platserna i landet”.

Antalet besökare i de svenska fjällen har sedan slutet på 1970-talet och början på 1980-talet ökat. Detta gäller i synnerhet de sydliga delarna av fjällkedjan som är belägna i Dalarnas län.⁵⁶ SLAOs statistik gällande liftkortsförsäljning och antalet skiddagar i till SLAO anslutna anläggningar visar på en ständig uppgång⁵⁷. Till detta bör dock tilläggas att även den svenska befolkningen har ökat och det finns ingen bra studie som undersöker huruvida antalet friluftslivrelaterade personer är konstant relativt Sveriges totala befolkning eller om det skett någon förändring gällande denna relation.

Forskningsprogrammet FjällMistra har publicerat en rapport av en undersökning som visade att runt en fjärdedel av alla svenskar besöker de svenska fjällen minst en gång per år⁵⁸. I samma rapport görs även antagandet att framförallt vandring och utförsåkning är aktiviteter som kommer att öka i framtiden.

6.2 Utländsk forskning gällande olycksrisker och säkerhet i samband med friluftsliv

Forskningen kring friluftslivrelaterad säkerhet och räddning är i huvudsak utländsk och inriktad mot risker, räddning och säkerhet till vad som kallas *adventure tourism*, det vill säga äventyrsturism. Kriterierna för äventyrsturism är likvärdiga med de kriterier som i denna rapport ställts upp för vad som räknas till friluftsliv. Detsamma gäller aktiviteter associerade med äventyrsturism och friluftsliv⁵⁹. Således kommer det som benämns äventyrsturism eller äventyrsaktivitet i de utländska artiklarna att här benämnas som friluftsliv eller friluftslivsaktivitet.

I utländsk forskning har det bland annat bekräftats att turismnäringen missgynnas ekonomiskt av negativa händelser under aktiviteter, så som exempelvis personskador. Vidare har det framkommit att de individer som under sitt friluftsliv löper störst risk för att råka ut för en olycka eller tillbud är de som idkar friluftsliv på egen hand⁶⁰. Hur mycket av ansvaret för den inneboende risken i friluftslivet som åligger den enskilda individen och samhället vid enskilt friluftsliv eller den enskilda individen, operatören och samhället vid organiserat friluftsliv är

⁵⁴ STF, 2006

⁵⁵ Naturvårdsverket, 2006-10-26

⁵⁶ Fredman, et al. 2001

⁵⁷ SLAO, 2006-10-31

⁵⁸ Fredman, et al. 2005

⁵⁹ Pomfret, 2006

⁶⁰ Bentley, et al. 2000, 2001a och 2001b

något som ständigt diskuteras överallt där friluftsliv bedrivs⁶¹. Till ”ansvarsdiskussionen” hör även att vissa risker i friluftslivet inte går att eliminera⁶².

I Nya Zeeland har en lag kallad *Accident Rehabilitation and Compensation Insurance (ACC)* stiftats för att skydda utövare av friluftaktiviteter. Lagens främsta syfte är att reglera ersättningar och efterarbeten vid olyckor då det inte finns någon som är ansvarig för olyckan. Till denna lag kommer också *Health and Safety in Employment Act* som syftar till att skydda anställda. Friluftoperatörer bör vara medvetna om vilka risker deras aktiviteter innebär gällande både fysiska risker och juridiska risker. Misslyckas de med detta kan branschen på sikt bli ekonomiskt lidande⁶³.

6.2.1 Risk som en push-faktor för friluftslivet

Inom vetenskapsområdet turism talas det om push- och pullfaktorer⁶⁴. En pushfaktor är individens egen drift som motiverar resor eller deltagande i aktiviteter och en pullfaktor är en extern dragningskraft som attraherar individen till handlande⁶⁵. När det kommer till friluftsturism och friluftaktiviteter har det visat sig att risken som en aktivitet kan innebära mycket väl skulle kunna vara en pushfaktor⁶⁶. Detta innebär således att risken i sig skulle vara ett av motiven till att delta i en friluftaktivitet eller idka friluftsliv. En undersökning gjord av turismforskaren Carl Cater från Griffith University, Australien, visar dock att det snarare är de friluftoperatörer som lyckats minimera riskerna i sina aktiviteter som lyckats bäst under de senaste åren. Det är spänning och utmaning som efterfrågas medan risk associeras till allvarliga personliga konsekvenser och dödsfall⁶⁷. Detta stämmer väl överens med de studier som Alf Walle från Nebraska University genomfört. Walle konstaterade också att friluftsturism även till stor del handlar om ökad personlig insikt.

6.2.2 Jämförelse av friluftsrisker i Skottland och Nya Zeeland

Under den tid då de australiensiska, brittiska och nya zeeländska forskarna Bentley, Page och Laird genomförde sina första undersökningar fanns det i Nya Zeeland ingen myndighet eller branschorganisation som ansvarade för att undersöka och samla in uppgifter om olyckor och tillbud i samband med friluftaktiviteter, vilket generellt uppfattades som ett problem av branschens aktörer⁶⁸. I en studie som jämförde olyckor och tillbud mellan Nya Zeeland och Skottland, visade det sig dock att den relativt hårt reglerade friluftsmarknaden i Skottland uppvisade samma risker, riskområden och riskaktiviteter som den friare friluftsmarknaden på Nya Zeeland. Således finns de flesta skadorna i samma aktivitetskategorier oavsett hur hårt reglerad friluftsmarknaden är⁶⁹.

Erfarenheter från jämförelserna mellan Nya Zeeland och Skottland visade även på svårigheter gällande dataåtkomst. I Nya Zeeland fanns ingen myndighet eller organisation som heltäckande samlade in data från olyckor under friluftaktiviteter. I Skottland samlas det däremot in uppgifter om skador och olyckor av olika myndigheter. Där uppstod istället ett

⁶¹ Callander & Page, 2003

⁶² Beedie & Hudson, 2003

⁶³ Callander & Page, 2003

⁶⁴ Dann, 1981 och Weaver & Lawton, 2002

⁶⁵ Weaver & Lawton, 2002 och Hanqin & Lam, 1999

⁶⁶ Pomfret, 2006 och Weber, 2001 och Gyimóthy & Mykletun, 2004

⁶⁷ Cater, 2006

⁶⁸ Bentley, et al. 2000

⁶⁹ Page, et al. 2004 och 2005

problem starkt förankrat i myndighetsbyråkratin vilket gjorde de uppgifter som fanns otillgängliga och svårbearbetade. Resultatet av detta blev således att uppgifter samlas in men inte används regelbundet⁷⁰. Vidare visar Bentley, Page och Lairds på att olyckor och tillbud under friluftaktiviteter av näringen upplevs som känsligt och något som sällan diskuteras. Friluftoperatörer på Nya Zeeland uppvisar dessutom ovilja att acceptera forskningen kring risker gällande friluftsliv⁷¹. Till detta hör att cirka 16 procent av de undersökta aktivitetsföretagen inte utredde eller undersökte orsaken till olyckor eller tillbud som inträffat i samband med en friluftaktivitet i deras regi⁷².

I dagsläget finns det en databas som specifikt vänder sig till friluftsnäringen i Nya Zeeland för dokumentering av olyckor och incidenter. Denna startades år 2005 och kallas *National Incident Database*. Initiativtagarna till databasen var Mountain Safety Council (MSC), Outdoors New Zealand (ONZ), Education Outdoors New Zealand (EONZ) och Ministry of Education. Syftet med databasen var att samla in data från alla friluftaktörer och på så vis skaffa sig bättre kunskap om vilka olyckor och tillbud som verkligen inträffar vid olika friluftaktiviteter. Under databasens första levnadsår rapporterades det in över 4 700 olyckor och incidenter från skolor, friluftorganisationer och kommersiella företag som bedriver friluftrelaterad verksamhet⁷³. För mer information om National Incident Database hänvisas till bilaga 2.

6.2.3 Riskorsaker och kategorier gällande friluftsrisker

Den årstid då de flesta skadar sig och måste uppsöka läkare är sommaren. Vad gäller skadefrekventa områden så är bergsområden de områden som generellt innebär störst risk för utövaren, i synnerhet om aktiviteten utförs på egen hand. De aktiviteter och orsaker som dominerar skadestatistiken är *fall från farkost i rörelse* och *fall från djur*. Dessa uppgifter bygger på nationella studier i Nya Zeeland⁷⁴.

För svenska förhållanden kan nämnas att Åres hälsocentral har under sommaren 2006 rapporterat en betydande ökning av antalet skador relaterade till downhill-cykling, vilket är en aktivitet som till år 2006 ökade i omfattning inom hälsocentralens upptagningsområde. Antalet skador relaterade till downhill-cykling har på två år gått från cirka 30 till strax över 130, vilket motsvarar en ökning med över 430 procent⁷⁵. Andra områden som enligt Bentley, Page och Laird har relativt hög skadefrekvens är fiske och grottkrypning. Lägsta olycksfrekvenserna återfanns bland annat inom ballongfärder, jetboating, ekoturism och kajaking.

De vanligaste orsakerna till att situationer som innebär en förhöjd risknivå uppstår är att deltagaren inte följer färdledarens eller guidens instruktioner, övertro på den egna förmågan, brist på erfarenhet, ”visa-sig-tuff-anda”, dålig utrustning och oerfarna guider⁷⁶. Nyss förda resonemang sammanställs i Figur 6. Denna figur motiverar även användandet av den modell för riskanalys som Försvarsmakten använder, se bilaga 3.

⁷⁰ Page, et al. 2005

⁷¹ Bentley, et al. 2001b

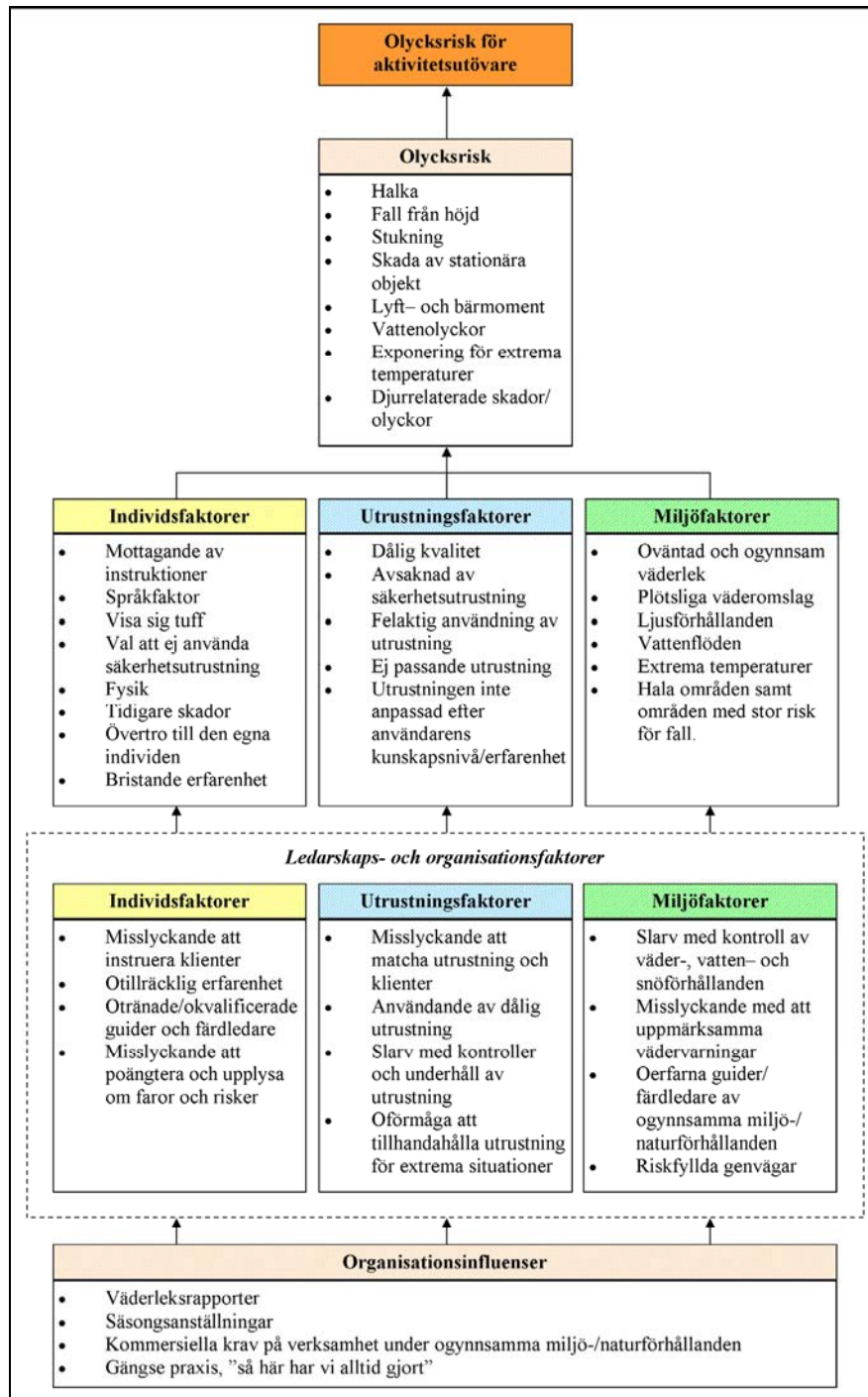
⁷² Bentley, et al. 2001a

⁷³ Emslie, 2006

⁷⁴ Bentley, et al. 2001a och 2001b

⁷⁵ Jämtlands läns landsting, 2006

⁷⁶ Bentley, et al. 2000, 2001 och 2001 samt Enander & Johansson 1999

Figur 6. Riskfaktorer vid friluftaktiviteter.

Källa: Efter Bentley, et al. (2000) och Bentley, et al. (2001)

6.3 Kunskap kring risker och tillbud vid svenskt friluftsliv

Nedan följer en redogörelse för ett urval olyckstyper som återfinns i det svenska friluftslivet. Då den svenska kartläggningen av olyckor under friluftsliv är bristfällig är det viktigt att vara uppmärksam på att det kan finnas olycksrisker som inte nämns här men som kan vara nog så viktiga att ta i beaktande ändå.

6.3.1 Olyckor som har samband med orientering och navigering

Under åren runt millenniumskiftet genomförde Fjällsäkerhetsföreningen i Åre kommun en undersökning bland kommunens besökare och turister. Denna undersökning syftade bland annat till att utreda fjällbesökarnas förmåga och kunskap gällande karta och kompass. Undersökningen genomfördes så att respondenterna först fick svara på frågan om de ansåg sig behärska karta och kompass. Därefter fick respondenten genomföra ett praktiskt prov. Det visade sig att 85 procent av de tillfrågade ansåg att de kunde hantera karta och kompass men att endast 71 procent verkligen kunde hantera karta och kompass. Vid en senare undersökning i områdena Storulvån (Jämtland) och Transtrandsfjällen (Dalarna) visade det sig att knappt 55 procent av de tillfrågade hade med sig karta och cirka 37 procent hade med sig kompass på sina fjällturer⁷⁷.

6.3.2 Drunkningsolyckor

Socialstyrelsens epidemiologiska centrum (EpC), har mycket långa tidsserier över dödsorsaker. Drunkningsstatistik kan erhållas årsvis fördelad på ålder och kön. Antalet omkomna i drunkningsolyckor har sedan 60-talet minskat med över 50 procent och pendlar numera mellan 100 och 150 personer. Svenska Livräddningssällskapet har också statistik över drunkningar, se <http://www.sls.a.se>. Livräddningssällskapetets uppgifter bygger på tidningsnotiser och publiceras betydligt snabbare än Socialstyrelsens.

Räddningsverkets insatsstatistik innehåller även uppgifter över de kommunala räddningstjänsternas insatser vid drunkningar och drunkningstillbud.

Folkhälsoinstitutet gav 1996 ut en rapport som beskrev det dåvarande läget vad gällde skador i Sverige⁷⁸. I denna rapport uttrycks det en oro för att skolornas minskade resurser för simundervisning skulle få förödande effekter på antalet drunkningsolyckor. Antalet omkomna i drunkningar är starkt kopplat till väderleken. Varma somrar omkommer fler i drunkning än kalla. En ökad konsumtion av alkohol och andra droger leder sannolikt också till fler drunkningar⁷⁹.

6.3.3 Förgiftning

Ungefär 200 personer blir årligen huggormsbitna. Av dessa är det 20 - 30 procent som får måttliga till allvariga symptom⁸⁰. Varken Folkhälsoinstitutet, Socialstyrelsen eller Statistiska centralbyrån (SCB) kan uppvisa någon ny och tillräckligt detaljerad eller relevant statistik rörande huggormsbett eller andra "förgiftningsolyckor" som kan inträffa i naturen.

Giftinformationscentralen, Sveriges rådgivande organ vid förgiftning, får årligen in cirka 6000 förfrågningar angående förgiftningssymptom på växter, varav huvuddelen gäller små barn.

Socialstyrelsen presenterar data för dödsfall som resultat av kontakt med giftiga djur och växter⁸¹. Utav denna statistik framgår det att antalet dödsfall varierat mellan 5 och 10 personer

⁷⁷ Agronius & Jernström, 2005

⁷⁸ Folkhälsoinstitutet, 1996

⁷⁹ SLS 2007

⁸⁰ Giftinformationscentralen 2007

⁸¹ Socialstyrelsen, 2006-11-06.

de senaste åren. Utifrån samma statistik framgår det även att det är män i åldern 60 till 69 år som generellt är de som i störst utsträckning dör till följd av kontakt med giftiga djur och växter.

6.3.4 Kyla

Forskning rörande kyla och arbete sker inom flera verksamhetsområden. Exempel på detta är bland annat försvarsmakten, som genom Vinterenheten, Norrbottens Regemente, har tittat på sambandet mellan köldskador och vilka konsekvenser dessa får för tjänstgöring⁸² samt Arbetslivsinstitutets forskning om arbete i kallt väder⁸³. Dessa arbeten har vidare gett kunskap, erfarenhet samt underlag till en rad handfasta råd. Även Räddningsverket har studerat kylans effekter inom sitt verksamhetsområde. Detta har skett i samarbete med räddningstjänsterna i Kiruna och Luleå. Syftet med den studien var att undersöka och skaffa sig kunskaper om räddningsinsatser under sträng kyla samt sprida erfarenheter och kunskaper i ämnet⁸⁴. Vidare påpekar Sjöfartsverket att vid fall överbord är nedkylning det största hotet på svenska breddgrader⁸⁵. Varje år omkommer 30 till 50 personer, mestadels äldre män, till följd av extrem kyla.⁸⁶

6.3.5 Snö och laviner

I och med Sveriges geografiska läge så är snön och dess beskaffenhet en naturlig del i friluftslivet. Forskning kring snö och laviner sker dock främst i Nordamerika⁸⁷ och i alpländerna⁸⁸. Viss forskning gällande snö och laviner bedrivs även i Norge vid *Norwegian Geotechnical Institute* (NGI). Det huvudsakliga syftet med denna forskning är främst att skaffa sig kunskaper om laviner för att därigenom kunna effektivisera den förebyggande lavinbekämpningen. Vid *Swiss Federal Institute for Snow and Avalanche Research Davos* (SLF)⁸⁹ sker detta arbetet huvudsakligen genom ett antal forskningsområden knutna till:

- berg och natur
- utvecklingsarbete av varningssystem
- säkerhets- och skyddsutrustningen
- tillhandahållande av diverse tjänster som exempelvis utbildningar, datorprogram och databaser för diverse riskbedömningar och kunskapsstöd samt rådgivning gällande bland annat lavinskydd, lavinolyckor och riskanalys.

Den svenska forskningen gällande laviner och arktisk miljö finns idag endast på några få platser, Luleå Tekniska Universitet (Abisko) och Institutionen för naturgeografi vid Stockholms universitet (Tarfala) samt isforskning på Institutionen för geovetenskap vid Uppsala Universitet. Ett fåtal svenska forskningsinsatser gällande snö och lavin har skett under 1950- och 1970-talen. I Sverige omkommer i genomsnitt en person vartannat år i lavin⁹⁰.

⁸² Linne, 2006

⁸³ Arbetslivsinstitutet, 2002

⁸⁴ Räddningsverket, 2000 och 2001

⁸⁵ Sjöfartsverket, 2006-11-07

⁸⁶ Socialstyrelsen 2006

⁸⁷ Exempelvis ASARC vid University of Calgary och The Avalanche Research Group vid Department of Geography, The University of British Columbia.

⁸⁸ Exempelvis Swiss Federal Institute for Snow and Avalanche Research Davos.

⁸⁹ SLF, 2006-10-29

⁹⁰ SLAO 2006

6.3.6 Hästolyckor

Totalt rider cirka en halv miljon svenskar. Ridning är både en sport och en friluftaktivitet med många och allvarliga skador samt ett antal dödsfall varje år. Ridolyckor drabbar mest unga flickor men även erfarna ryttare råkar ut för olyckor. Årligen skadas nästan 13 000 ryttare så allvarligt att de söker upp en akutmottagning. De vanligaste skadorna uppstår genom att man faller av hästen följt av att hästen sparkat, klämt eller trampat ryttaren. Knappt 20 procent av skadorna inträffar inomhus (till exempel i ridhus) och drygt 40 procent i olika typer av ridskolearrangemang⁹¹. Däremot är det svårt att utläsa i statistiken hur många av dessa olyckor som är direkt friluftrelaterade.

6.3.7 Skoterolyckor

Antalet olyckor med snöskotrar ökar. Under senare år i genomsnitt 12 personer per år omkommit i snöskoterolyckor i Sverige. Härtill kommer ett knappt 100-tal som skadats svårt.

Hög fart och alkohol ligger bakom många av skoterolyckorna. Även okunnighet om den terräng man färdas i kan vara en bidragande orsak. Vägverket uppskattar att 70 procent av dödsolyckorna med skoter är alkoholrelaterade⁹².

6.4 *Det svenska räddnings- och säkerhetsarbetet beträffande friluftsliv*

6.4.1 Individens roll vid arbete med risker, räddning och säkerhet

Frågan om hur mycket ansvar den enskilda individen ska åläggas gällande den egna säkerheten och hur mycket av detta ansvar som bör läggas på samhället är en principiellt viktig fråga. Framförallt då det konstaterats att det finns två typer av ”riskindivider” - de som tar risker och de som löper risker. Detta innebär att det finns individer som medvetet tar risker samtidigt som det finns individer som tar risker utan att vara medvetna om att de utsätter sig för en risk⁹³. Till detta kommer att det i huvudsak finns tre sätt att begränsa risker⁹⁴.

- Minimera den tid då en person löper risk för att något negativt ska kunna hända
- Vidta åtgärder som syftar till att minska sannolikheten för att något negativt skall kunna hända.
- Arbeta för att konsekvenserna av eventuella risker hålls på en så låg nivå som möjligt eller hålls på en nivå som kan anses vara acceptabel.

För att enkelt kunna utröna riskfaktorn brukar man populärt använda sig av formeln $R=P \times C$. Enkelt uttryckt innebär detta att en risk består av två komponenter, sannolikhet och konsekvens, se bilaga 3 figur B3-2.

Ytterligare en faktor som spelar in är att människan tenderar att undervärdera risker riktade mot den egna individen. Fenomenet har i psykologiska termer förklarats som optimism vad gäller den egna osårbarheten samt tron på sig själv och den egna förmågan. Således blir en av

⁹¹ Socialstyrelsen 2006

⁹² Ibid

⁹³ Enander & Johansson, 1999

⁹⁴ Mattsson, 1990

slutsatserna att andra löper större risker än vad man själv gör. Denna uppfattning resulterar i att det kan vara svårt att motivera personer att själva vidta nödvändiga säkerhetsåtgärder. Detta är exempel på forskning som inte är direkt avsedd för friluftsområdet men som är fullt tillämpbar⁹⁵.

Inom beteendevetenskapen talas det även om så kallad *riskkompensation*. Detta innebär att individens förhållning till risker är konstant så till vida att om säkerheten för en given aktivitet ökas genom diverse åtgärder, kommer individen vara mer benägen att ta mer risker. Enander och Johansson förklarar fenomenet som att människans sätt att förhålla sig till risker kan liknas vid en termostat:

”Termostaten är inställd på en viss risknivå. Genom vårt beteende vidmakthåller vi risken på den nivån. Om det sker en förändring i risknivån, till exempel genom att en säkerhetsåtgärd introduceras, så anpassar vi vårt beteende på så vis att den faktiska risknivån bibehålls konstant. Vi ”kompenserar” för säkerhetsvinsten genom ett mer riskfyllt beteende”⁹⁶.

Ett exempel på detta är låsningsfria bromsar och dubbdäck på våra bilar. Den säkerhetsvinst som dessa åtgärder leder till tas ofta ut i ökad hastighet.

En av de vanligaste orsakerna till att en person inte vidtar åtgärder för att öka sin säkerhet är att den helt enkelt inte är medveten om de risker som finns i en given verksamhet. Vidare finns även indikationer på att djupt rotade uppfattningar hos en person kan ha betydelse för om personen vidtar säkerhetsåtgärder eller inte. Däremot gäller att det är lättare att få personer att vidta säkerhetsåtgärder om de är enkla och mindre personligt krävande.

Den forskning som Enander och Johansson hänvisar till tyder således på att både risk-, person- och livsstilsrelaterade faktorer har betydelse för individens säkerhetsbeteende, vilket bland annat motiveras av tidigare nämnda *riskkompensation*. Således är vetskap om vilka incitament som ligger bakom olika former av handlande och individuellt säkerhetsbeteende viktiga för utformningen av säkerhetsregler och säkerhetsåtgärder.

6.4.2 Kommunal räddningstjänst

Den kommunala räddningstjänsten arbetar för att minska riskerna i samhället genom att förhindra att olyckor inträffar och genom att begränsa konsekvenserna vid inträffade olyckor och störningar⁹⁷. Den kommunala räddningstjänstens främsta transportmedel är bilar och lastbilar, se Figur 7. Ofta sker samverkan mellan räddningstjänster från olika kommuner. Intresset för sådana samarbeten har ökat väsentligt under de senaste åren⁹⁸. Även samverkan mellan den kommunala räddningstjänsten och landstingen förekommer i form av IVPA. IVPA står för ”i väntan på ambulans” och är ett fenomen som uppkommit eftersom den kommunala räddningstjänsten ofta når olycksplatsen snabbare än ambulansen, då brandstationerna är fler samt mer spridda över landet än vad ambulansstationerna är⁹⁹. IVPA innebär att den kommunala räddningstjänsten rycker ut samtidigt som ambulansen och om de är på olycksplatsen först så genomför de första hjälpen-insatser¹⁰⁰.

⁹⁵ Agronius & Jernström, 2005 och Enander & Johansson, 1999

⁹⁶ Enander & Johansson, 1999, sida 25

⁹⁷ Krisberedskapsmyndigheten, 2006-11-13

⁹⁸ Landstingsförbundet & Svenska kommunförbundet 2001

⁹⁹ Glesbygdverket, *kommande rapport*

¹⁰⁰ Landstingsförbundet & Svenska kommunförbundet 2001

Figur 7. Exempel på utryckningsfordon tillhörande kommunal räddningstjänst.

Illustration: Björn Segelsbo

6.4.3 Fjällräddning

Fjällräddningen är den instans som svarar för räddningstjänstens uppgifter i den svenska fjällvärlden. Fjällräddningens främsta redskap vid utryckningar är snöskotern men även helikopter kan användas då det behövs. Ett av fjällräddarnas främsta igenkänningstecken är deras orangea hjälm, se Figur 8.

Figur 8. Fjällräddare i samarbete med polishelikopter.

Illustration: Björn Segelsbo

Gränsen för fjällräddningens insatsområde är flytande så till vida att det är den lokala polismyndigheten som kommer överens med den kommunala räddningstjänsten var fjällräddningen ska ta vid:

I Dalarnas län går gränsen vid 100 meter från farbar väg, i Jämtlands län går gränsen vid 300 meter från farbar väg och i Västerbottens län och Norrbottens län går gränsen vid 400 meter

från farbar väg¹⁰¹. Med farbar väg avses väg som är framkomlig för kommunal räddningstjänst och ambulans.

Således flyter gränsen för fjällräddningens insatsområde även efter avslutad förhandling mellan polismyndigheten och räddningstjänsten. Anledningen till detta är att om en väg i fjällvärlden exempelvis är översnöad och oplogad under en tid av vintern så är den vägen inte att betrakta som farbar för räddningstjänst och ambulans. Detta innebär att fjällräddningens ansvarsområde under dessa omständigheter även skulle omfatta den oplogade vägen.

Antalet fjällräddningsinsatser presenteras i Tabell 2 sedan år 2001. Generellt kan sägas att Jämtlands län är det län som haft flest utryckningar under de senaste åren. Även Dalarna utmärker sig med att ha många utryckningar.¹⁰² Dessvärre är tidsintervallet där det finns tillgänglig statistik för kort för att det ska vara möjligt att utläsa någon trend. Till detta kommer att lagen om skydd mot olyckor ersatte under år 2004 räddningstjänstlagen där fjällräddningen regleras. Detta lagbyte innebar inte några stora förändringar för fjällräddningen men det kan ändå ha påverkat hur incidenter dokumenterades.

Tabell 2. Antal fjällräddningsinsatser per år sedan år 2001 till år 2005.

År	2001	2002	2003	2004	2005
Antal insatser	221	185	216	319	237

Källa: Rikspolisstyrelsen

6.4.4 Sjöräddning

I Sverige är det Sjöfartsverket som är ansvarig myndighet för sjöräddningen. Organisationen inom Sjöfartsverket som sköter och driver sjöräddningstjänsten är uppdelad i två enheter, en administrativ och en operativ. Den operativa ledningen av sjöräddningsinsatser sker från sjöräddningscentralen i Göteborg. Vid sjöräddningsoperationer sker oftast insatserna i samarbete med i första hand båtar och flygplan eller helikoptrar från Sjöräddningssällskapet, Kustbevakningen, Polisen, Försvarmakten, Norrlandsflyg och aktuella kommuner.¹⁰³ Figur 9 visar några av de enheter som används.

¹⁰¹ Engwall, 2006

¹⁰² Rikspolisstyrelsen (2006)

¹⁰³ Sjöfartsverket, 2006-11-07

Figur 9. Sjöräddningsinsats med båt, helikopter och ytbärgare.

Illustration: Björn Segelsbo

Varje år är det i genomsnitt 50 personer som dör i och med sitt fritidsbåtliv. Den vanligaste dödsorsaken är fall över bord. År 2004 var det nästan dubbelt så många som dog på grund av fall över bord jämfört med hur många som dog till följd av kantring, vilket var den näst vanligaste orsaken. De procentuellt mest olycksdrabbade båttyperna var helt eller delvis öppna motorbåtar samt segelbåtar med möjlighet till övernattningsombord¹⁰⁴.

Målsättningen som Sjöfartsverkets sjösäkerhetsråd har är att ingen ska dö - en omöjlig målsättning men en inriktning att arbeta efter¹⁰⁵. Antalet insatser som genomfördes för åren 2001 till 2005 redovisas i Tabell 3.

Tabell 3. Antal sjöräddningsinsatser gällande fritidsbåtar per år sedan år 2001 till år 2005.

År	2001	2002	2003	2004	2005
Antal insatser	827	797	700	619	659

Källa: Sjöfartsverket

6.4.5 Data rörande friluftsliv och olyckor

Glesbygdverket har i arbetet med en kommande rapport kartlagt tiden som det tar för en ambulans att köra en nödställd till ett akutsjukhus. Denna kartläggning bygger endast på befolkningsstatistik men tydliggör ändå de räddnings- och undsättningsförhållanden som kan råda under friluftaktiviteter. Som exempel kan nämnas den svenska fjällvärden där en sjuktransport för en ambulans kan ta uppemot sex timmar från olycksplatsen till dess att ambulansen når ett sjukhus med en akutmottagning¹⁰⁶. Det är tänkbart att det i dessa fall skulle bli aktuellt med en helikoptertransport. Då blir problemet istället att antalet helikoptrar är mer begränsat än antalet ambulanser och att helikoptrarnas verksamhet är betydligt mer väderkänslig. Akut- och katastrofmedicinskt centrum i Umeå har på Socialstyrelsens uppdrag

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Glesbygdverket.

skrivit en rapport som bland annat redogör för ambulans- och räddningshelikoptrar i Sverige¹⁰⁷.

Gällande svenska databaser hänvisas till bilaga 4. En omfattande förteckning över svenska olycksdatabaser finns även utgiven av Räddningsverket/ NCO år 2004¹⁰⁸. Denna förteckning tar upp alla databaser som har med olyckor att göra och inte specifikt friluftrelaterade olyckor. I just fallet med friluftrelaterade olyckor bör det dock nämnas att statistiken överlag är bristfällig. Exempel så är statistiken i Rikspolisstyrelsens databas rörande fjällräddningens insatser synnerligen grov och övergripande utan att ge någon detaljerad information. Resultatet av detta blir att det enda som går att säga utifrån denna statistik är att fjällräddningen fyller en funktion men det går till exempel inte att slå fast vilka de vanligaste olyckorna och incidenterna är. Detta är det bara fjällräddarna som kan ha en uppfattning om. Dessutom har denna databas inte funnits tillräckligt länge för att det ska vara möjligt att spåra några trender över tiden.

¹⁰⁷ Brändström, et al. 2004

¹⁰⁸ NCO, 2004.

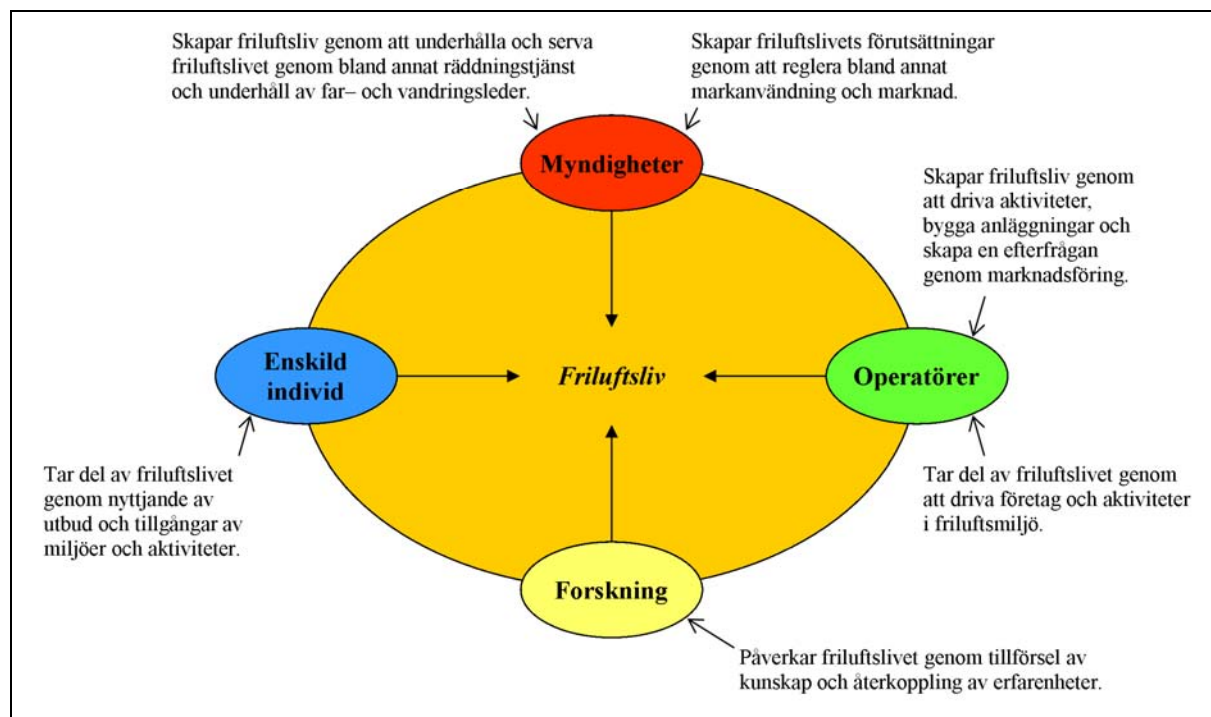
7 REFLEKTIONER

Området friluftssäkerhet i Sverige är i dagsläget tämligen outforskat relativt länder som Nya Zeeland, USA, Kanada, Schweiz och Storbritannien med flera. För att komma ikapp dessa länder är det nödvändigt med ett antal förändringar. Friluftssäkerheten i Sverige skulle vinna på att få en akademisk grund med stark koppling till det praktiska friluftssäkerhetsarbetet som exempelvis Sjöfartsverket och Naturvårdsverket bedriver. I detta sammanhang är det även viktigt att komma ihåg såväl det enskilda friluftslivet som den privata affärsdrivande friluftssektorn. Det är trots allt dessa sidor av friluftslivet som utgör en fundamental grund i det svenska friluftslivet och utan de privata aktörerna och det enskilda friluftslivet skulle det inte finnas något friluftsliv.

Ovan förda resonemang leder till att det är synnerligen viktigt att det enskilda och privata friluftslivet deltar i samt ges möjlighet att påverka arbetet med friluftssäkerhet. Här uppstår dock ett problem då det i dagsläget inte finns någon plattform för det enskilda och privata friluftslivet att mötas och samordna sitt arbete med säkerhetsfrågor. Det närmaste en sådan plattform Sverige kan frambringa idag är *Frisam* som är en ideell förening som främst arbetar med att bevaka och företräda friluftslivets olika intressen gentemot regeringen, myndigheter och andra organisationer. Frisam arbetar dock inte med säkerhetsfrågor¹⁰⁹.

7.1 Fortsatt arbete med friluftssäkerhet och risker

Vid arbete med friluftssäkerhet och risker i friluftslivet är det viktigt att friluftslivets samtliga aktörer finns representerade. Den enskilda individen tillsammans med friluftsoveratorerna utgör det praktiska och reella friluftslivet. Myndigheternas funktion är främst att reglera och serva friluftslivet. Forskningen svarar för att förse övriga aktörer med kunskap, se Figur 70.

Figur 7. Skiss över friluftslivets aktörer i Sverige.

Skiss: Marcus Jernström

¹⁰⁹ Silvander, 2006

I Sverige finns det idag forskning kring både säkerhet och friluftsliv. Utomlands finns det även forskning som länkar samman dessa två fält vilket inte är fallet i Sverige. Av den forskningsöversikt som genomförts framgår att mycket av den forskning som finns i området friluftssäkerhet genomförts på senare tid. En anledning till detta skulle kunna vara att turismnäringen är en bransch som domineras av mindre företag med små resurser. Därmed är det kanske först på senare år som det börjat finnas resurser tillgängliga för att börja utreda vilka risker och säkerhetsaspekter som finns i friluftsliv. I Sverige är de flesta akademiska arbeten som gjorts avseende friluftssäkerhet examensarbeten och uppsatser. Det finns således stora gap vad gäller akademiska arbeten, utredningar och erfarenhetsdokumentation kring säkerhetsaspekter i friluftsliv. Detta verkar inte vara specifikt för Sverige utan som påpekats tidigare i denna rapport så har detta varit fallet även på Nya Zeeland.

7.1.1 Starta upp samverkan mellan friluftslivets aktörer

Ett flertal rapporter talar om att det behövs mer samverkan mellan olika myndigheters insatser gällande risk- och säkerhetsarbete¹¹⁰. Även under arbetet med denna rapport finns det tecken på gap mellan berörda aktörer. Istället för att ännu en gång påpeka behovet av samverkan lämnas här ett förslag på att skapa en plattform som aktivt arbetar med att knyta och hålla kontakter med friluftslivets aktörer. Således skulle den extra arbetsinsatsen för aktuella aktörer bli minimal då kontaktarbetet och kunskapsförmedlingsarbetet skulle skötas utifrån.

7.1.2 Databas för olyckor och tillbud inom svenskt friluftsliv

I Nya Zeeland har ett arbete med att dokumentera olyckor under friluftaktiviteter startat och det påminner om Sjöfartsverkets *RapporterANU*-databas. Risken med databaser där användarna frivilligt registrerar olycksfall och tillbud är att det blir svårt att avgöra om alla olycksfall och tillbud verkligen registreras. Till detta kommer frågor om vilka kriterier användarna har för att registrera olycksfall och tillbud. Ett förslag är att utvidga EHLASS (se bilaga 4) så att denna blir mer representativ för olika friluftaktiviteter. Vidare skulle en databas kunna arbetas fram i samförstånd med friluftoperatörer och organisationer där olyckor och tillbud under organiserat friluftsliv registreras. Sådan databehandling som omnämns här skulle naturligtvis vara helt avidentifierad och endast användas för att kartlägga riskgrupper, riskaktiviteter och bakomliggande orsaker som grund för olycksförebyggande arbete.

7.1.3 Kartläggning av svensk friluftssäkerhet via friluftoperatörer

I Nya Zeeland genomfördes en undersökning gällande olyckor och risker bland ett urval friluftoperatörer. Att genomföra en liknande undersökning i Sverige skulle vara mycket givande och bidra till att förbättra kunskapen om olyckor, tillbud och friluftoperatörers inställning till säkerhet och risker. Resultatet skulle i sin tur ge nya möjligheter till att förbättra beslutsunderlagen gällande skyddsåtgärder och områden där insatser behöver göras.

¹¹⁰ Enander & Johansson, 1999

8 KÄLLFÖRTECKNING

- Agronius, M. & Jernström, M (2005). *Vågspel i Eldoradot*. Institutionen för samhällsvetenskap, C-uppsats, 2005:2, Mittuniversitetet, Östersund.
- Arbetslivsinstitutet (2002) *Handbok för kallt arbete*. Arbetslivsinstitutet, Oulu.
- Arbetsmiljölagen (1977:1160).
- Arbetsmiljöverket (2005). *Inspektionsmeddelande – Besked om resultat av inspektion*. Beteckning: AIST 2005/17736, Arbetsmiljöverket, Stockholm.
- Arbetsmiljöverket. <http://www.av.se>, 2006-10-25.
- Beedie, P. & Hudson, S. (2003). Emergence of mountain-based adventure tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, nr. 3, sid. 625-243.
- Bentley, T. A., Page, S. J. & Laird, I. S. (2000). Safety in New Zealand's Adventure Tourism Industry: The Client Accident Experience of Adventure Tourism Operators. *Journal of Travel Medicine*, Vol. 7, nr. 5, September, sid. 239-245.
- Bentley, T. A., Page, S. J. & Laird, I. S. (2001a). Accidents in the New Zealand adventure tourism industry. *Safety Science*, nr. 38, sid. 31-48.
- Bentley, T., Page, S., Meyer, D., Chalmers, D. & Laird, I. (2001b). How safe is adventure tourism in New Zealand? An exploratory analysis. *Applied ergonomics*, nr. 32, sid. 327-338.
- Bostedt, G. & Mattsson, L. (1995). The value of forests for tourism in Sweden. *Annals of Tourism Research*, Vol. 22, nr. 3, sid. 671-680.
- Brändström, H., Jonsson, N., Nordström, B. M., & Ängquist, K. (2004). *Luft- och vattenburna ambulanstransporter*. Akut- och Katastrofmedicinskt centrum, Umeå.
- Callander, M. & Page, S. (2003). Managing risk in adventure tourism operations in New Zealand: a review of the legal case history and potential for litigation. *Tourism management*, nr. 24, sid. 13-23.
- Cater, C. I. (2006). Playing with risk? Participant perceptions of risk and management implications in adventure tourism. *Tourism management*, nr. 27, sid. 317-325.
- Civildövsvarsförbundet. <http://www.civil.se/utbildning/friluftssakerhet.pbs>, 2006-10-20.
- Dann, G. M. S. (1981). Tourist motivation an appraisal. *Annals of tourism research*, Vol. 8, sid. 187-219.
- DS 1999:78, Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer.
- Emslie, Angela. E-postkontakt under år 2006.
- Enander, A. & Johansson, A. (1999). *Säkerhetsmedvetande – en förutsättning för säkerhetsbeteende*. Ledarskapsinstitutionen, Försvarshögskolan. Räddningsverket, Karlstad.
- Engström, Peter. Föredrag 7 november 2006.
- Engwall, Bengt. Samtal med Marcus Jernström i september 2006.
- Fjällsäkerhetsrådet. <http://www.environ.se/fjallsakerhet/index13.html>, 2006-10-25.
- Folkhälsoinstitutet (1996). *På väg mot ett skadefritt Sverige*. Folkhälsoinstitutet, Stockholm.

- Fredman, P. & Heberlein, T. A. (2001). *Changing Recreation Patterns among Visitors to the Swedish Mountain Region 1980-2000*. Etour, Östersund.
- Fredman, P. & Sandell, K. (2005). *Delrapport om svenskars fjällbesök samt inställning till allemansrätten och skyddade naturområden – särskilt i fjällen*. Rapport nr. 15. FjällMistra, Umeå.
- Friluftsförbundet. <http://www.friluft.se/historia.html>, 2006-11-06.
- Friluftsförbundet. <http://www2.friluft.se/flf/flf.dsp?dsp=friluftspolitisktprogram>, 2006-10-18
- Förordning (1995:589) med instruktion för Sjöfartsverket
- Förordning (2001:1096) med instruktion för Naturvårdsverket
- Förordning (2003:789) om skydd mot olyckor
- Förordning (2003:133) om statsbidrag till friluftsförbundet
- Förordning (2005:742) med instruktion för Kustbevakningen
- Förordning (2005:890) med instruktion för Statens räddningsverk
- Försvarsmakten (2006). Försvarsmaktens informationsavdelning.
- Giftinformationscentralen (2007). www.giftinformation.se. Henry Lindberg 2007-04-23
- Glesbygdverket (2006). *Risker och räddning i glesbygd*. Glesbygdverket, Östersund.
- Gyimóthy, S. & Mykletun, R. J. (2004). Play in adventure tourism – The case of arctic trekking. *Annals of tourism research*, Vol. 31, nr. 4, sid. 855-878.
- Hanqin, Z. Q. & Lam, T. (1999). An analysis of mainland chinese visitors motivations to visit Hong Kong. *Tourism Management*, nr. 20, sid. 587-594.
- Holloway, L. & Hubbard, P. (2001). *People and place*. Pearson, Harlow.
- Jaktförordningen (1987:905)
- Jaktlag (1987:259)
- Jämtlands läns landsting (2006). Epostkontakt med Alf Lerner gällande sjukstatistik för Åre hälsocentral.
- Konsumentverket (2004). *Are life jackets tested?*. PM 2004:12, Konsumentverket, Stockholm.
- Konsumentverket (2006). *Vägledning till systematiskt säkerhetsarbete för konsumenttjänster*. Konsumentverket, Stockholm.
- Konsumentverket (kommande förslag). *Konsumentverkets allmänna råd om glaciärsäkerhet*. Konsumentverket. Karlstad.
- Konsumentverket. www.konsumentverket.se, 2006-10-25.
- Krisberedskapsmyndigheten. <http://www.krisberedskapsmyndigheten.se>, 2006-11-13.
- Lag om personlig skyddsutrustning för privat bruk (1992:1326)
- Lag om skydd mot olyckor (2003:788)
- Landstingsförbundet & Svenska kommunförbundet (2001). *I väntan på ambulans – Samverkan för ökad trygghet*.
- Lexin. <http://lexikon.nada.kth.se>, 2006-11-05

Linne, A. (2006) Diskussion om friluftssäkerhet.

Mattsson, B. (1990). *Priset för vår säkerhet*. Riksrevisionsverket, Stockholm.

Miljöbalk (1998:808)

Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se>, 2006-11-10.

Naturvårdsverket (2006). *Fritt fram för friluftsliv*. Naturvårdsverket, Stockholm.

Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se/>, 2006-10-26.

NCO (2004). *Register över olyckor och tillbud*. NCO 2004:4, Räddningsverket, Karlstad

NCO. http://www.srv.se/templates/SRV_AreaPage____370.aspx, 2006-10-25.

Nutek (2006). *Fakta som svensk turism*. Nutek, Stockholm.

Ordningslag (1993:1617)

Page, S., Bentley, T. & Walker, L. (2004). Tourist safety in New Zealand and Scotland. *Annals of tourism Research, Vol. 32, nr. 1, sid. 150-166*.

Page, S., Bentley, T. & Walker, L. (2005). Scoping the nature and extent of adventure tourism operations in Scotland: how safe are they? *Tourism management, nr. 26, sid. 381-397*.

Pomfret, G. (2006). Mountaineering adventure tourists: a conceptual framework for research. *Tourism management, nr. 27, sid. 113-123*.

Produktansvarslag (1992:18)

Produktsäkerhetslag (2004:451)

Prop. 1985/86:170 Om räddningstjänstlag, m.m.

Prop. 1997/98:45 Miljöbalk

Prop. 2003/04:121 Lag om personlig skyddsutrustning för privat bruk

Rapp, A. (2006). Kust. *Nationalencyklopedin, internetutgåva 2006-11-10*.

Rikspolisstyrelsens databas. Utdrag oktober 2006.

Räddningsverket (2000). *Räddningstjänst under sträng kyla (RUSK)*. Räddningsverket, Karlstad.

Räddningsverket (2001). *Räddningstjänst under sträng kyla*. Räddningsverket, Karlstad.

Räddningsverket. <http://www.srv.se>, 2006-10-25.

Räddningsverket. http://www.srv.se/templates/SRV_AreaPage____370.aspx, 2006-10-25

Sandell, K. (2001). *Några aspekter på svenska reservatsdilemmans förutsättningar*. Avd. Geografi och Turism, Karlstads universitet, Karlstad.

Sandell, K. (2005). *Reservatsdilemman eller utvecklingsområden?* Rapport nr. 17. FjällMistra, Umeå.

Sarman, F. (2004). *Ansvars- och säkerhetsfrågor vid kommersiell guidning och kursverksamhet i alpin miljö*. Juridicum, Examensarbete i civilrätt, Stockholms universitet, Stockholm.

Silvander, Ulf. Generalsekreterare på Frisam. E-postkontakt under november 2006.

Sjöfartsverket (2006). *Sjöräddning – Insatser 2005*. Sjöfartsverket, Norrköping.

Sjöfartsverket. <http://www.sjofartsverket.se>, 2006-11-07.

- Sjöfartsverket. *Swedish Maritime Search and Rescue – Sjöräddningen i Sverige*.
<http://www.sjofartsverket.se/pages/588/SAR.pdf>, 2006-10-25.
- SJÖFS 1997:18, Sjöfartsverkets författningssamling.
- Sjöräddningssällskapet. <http://www.ssrs.se/page/1096/ideellforening.htm>, 2006-10-25.
- Sjötrafikförordningen (1986:300)
- Skadeståndslag (1972:207).
- Skogsvårdslagen (1979:429)
- SLAO. www.slao.se, 2006-10-31.
- SLS, Svenska livräddningssällskapet, Karin Brand 2007-04-23.
- SLF. <http://www.slf.ch/welcome-en.html>, 2006-10-29.
- Socialstyrelsen. <http://www.socialstyrelsen.se/Statistik/statistikdatabas/>, 2006-11-06.
- SOU 1997:97, Skydd av skogsmark
- SOU 2002:10, Reformerad räddningstjänstlagstiftning
- SSRS. <http://www.ssrs.se/page/1096/ideellforening.htm>, 2006-10-25.
- STF. Högtryck i fjällen. *Turist, nr. 4 2006, sid. 73*.
- Svenska Livräddningssällskapet. <http://www.sls.a.se/templates/Page.aspx?id=392>,
2006-10-27.
- Terrängkörningsförordning (1978:594)
- Terrängkörningslag (1975:1313)
- Vägverket, STRADA 2006
- Walle, A. H. (1997). Pursuing risk or insight – Marketing adventures. *Annals of tourism research, Vol. 24, nr. 2, sid. 265-282*.
- Weaver, D. & Lawton, L. (2002). *Tourism management*. Wiley, Milton.
- Weber, K. (2001). Outdoor adventure tourism – A review of research approaches. *Annals of tourism research, Vol. 28, nr. 2, sid. 360-377*.
- Westlin, E. (2006). *Culpaansvar vid kommersiella friluftstjänster*. Juridiska institutionen, Examensarbete, Umeåuniversitet, Umeå.

9 BILAGA B1: FRILUFTSAKTIVITETER

Nedan följer en uppräknig av aktiviteter som, per denna rapport definition, anses vara friluftsaaktiviteter. I kolumn *Exempel på aktivitet* i Tabell B1-4 räknas det upp specifika aktiviteter. Denna uppräknig ska inte betraktas som en komplett uppräknig av friluftsaaktiviteter utan just som en omfattande exemplifiering av friluftsaaktiviteter. Således innebär det att aktiviteter som inte är nämnda i denna lista mycket väl kan vara friluftsaaktiviteter ändå.

Tabell B1-4. Uppräknig av exempel på friluftsaaktiviteter (CFFS, 2006).

Kategori	Exempel på aktivitet
Aktiv djurrelaterad aktivitet	Ridning, hundspann, häst och släde, ren och släde
Alpinism	Glaciärvandring, vandring på hög höjd.
Båt	Segling, motorbåt, rodd.
Cykling	Cross country, downhill.
Dykning	Snorkling, dykning med tuber.
Fiske	Flugfiske, trolling, kast från båt eller land, mete, pimpelfiske.
Flotträning	Flotte, driva med strömmen.
Forsaktiviteter	Forsränning, forskajak, canyoning.
Fotografering, filmning och måleri	Då dessa aktiviteter sker i naturen.
Grottor	Grottkrypning, grottdykning, grottvandring.
Höghöjdsbanor	Artificiell bana med rep stockar etc. på hög höjd i skog och mark.
Isaktiviteter	Långfärdsskridskor, isjakt.
Jakt	Ripjakt, älgjakt, jakt på småvilt.
Klättring	Friklättring, bouldring, klippklättring.
Mekaniserade aktiviteter	Cross, fyrhjulning, jet ski, snöskoter.
Paddling	Kajakning, kanoting.
Passiv djurrelaterad aktivitet	Fågelskådning, djurskådning.
På hjul och i behov av asfalt eller på annat sätt preparerat underlag	Inlines, asfaltcykling, skateboard, longboard.
Skidåkning	Alpint, turåkning.
Skärmaktiviteter	Skärmflyg, kiteing, fallskärmshoppning.
Surfing	Vindsurfing, vågsurfing.
Svamp och bärplockning	Insamling av svamp, bär, blommor.
Utbildning inom friluftsliv	Hitta vilse, äventyrsutbildningar, vildmarksutbildningar.
Vandring till fots	Promenader, fjällvandring, skogsvandring, kustvandring, snöskovandring.

10 BILAGA B2: NATIONAL INCIDENT DATABASE

Följande text är ett duplikat av ett pressmeddelande från New Zealand Mountain Safety Council från år 2006.

DATABASE WORKS TO IMPROVE OUTDOOR SAFETY

Since the National Incident Database was launched in May last year, over 4 700 incidents have been reported by schools, outdoor organisations and commercial businesses.

The project, managed by New Zealand Mountain Safety Council (MSC), aims to create a standard method for collecting and analysing outdoor incident data. The data is then used to identify trends, and make concrete recommendations for improving outdoor programmes.

Registering with the National Incident Database is free. Any incidents including fatalities, near misses, injuries, illnesses, damage to property, or a combination of these, can then be entered into the database.

All organisations who submit data remain anonymous, retain ownership of their data and have access to view their information at any time.

Each year MSC will produce detailed reports from the database. Through learning about what has gone wrong in the past, it is hoped the new database will help reduce the number of outdoor incidents in the future and improve best practice for managing risk and safety in the outdoors.

The National Incident Database was a joint effort between MSC, Outdoors New Zealand (ONZ), Education Outdoors New Zealand (EONZ) and Ministry of Education.

You can find the National Incident Database website at www.incidentreport.org.nz

ENDS

For more information contact:

Angela Emslie, Publications Manager

Phone: 04 385 7162 ext 217

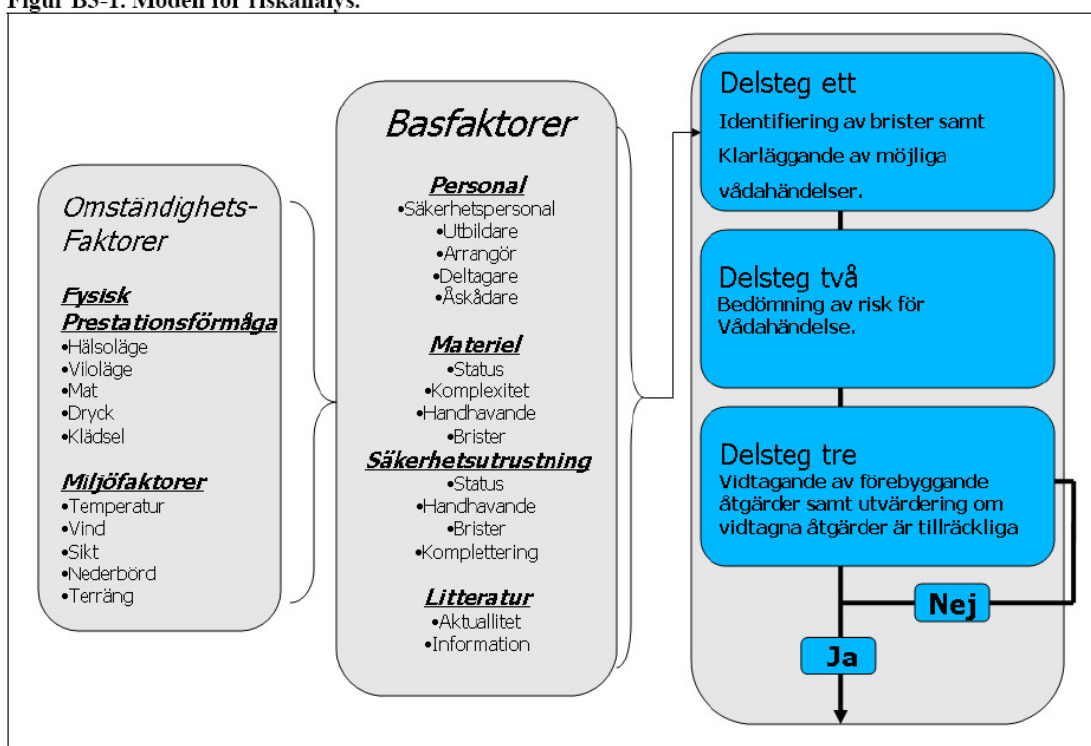
Email: angela@mountainsafety.org.nz

BILAGA B3: RISKANALYS

Den modell som presenteras i Figur B3-1 kommer ursprungligen från Försvarsmakten och den visar arbetsgången vid riskanalys. Riskanalysen innefattar genomförarens kompetens, deltagarnas kunskap och verksamhetens svårighetsgrad.

Deltagarnas fysiska prestationsförmåga och miljöfaktorer tillsammans med personal, säkerhetsutrustning, materiel och litteratur utgör grunden för delsteg ett, identifiering av brister och klarläggande av möjliga vådahändelser. Därefter sker en bedömning av risk för vådahändelse. I detta delsteg är sannolikhet och konsekvens grunden för vilken risknivå (låg, medel eller hög) som gäller. Delsteg tre beskriver förebyggande åtgärder kopplat till de olika riskfaktorena och risknivån. Slutligen utvärderas åtgärderna och en bedömning görs om de är tillräckliga eller ej. Denna riskanalys skiljer sig från industrins riskanalys då även individen i form av deltagare ingår i analysen.

Figur B3-1. Modell för riskanalys.

Källa: CFFS med tillstånd från Försvarsmakten.

BILAGA B4: DATAKÄLLOR FÖR OLYCKOR OCH TILLBUD

Tabell B4-5 utgör en uppräknig av databaser rörande olycks- och tillbudsdata som kan härledas till det Svenska friluftslivet. I kolumnen *Databas* anges databasens namn. Är det ett ”-” innebär det att aktuell databas inte har något specifikt namn.

Tabell B4-5. Uppräknig av databaser gällande olycks- och tillbudsdata som kan härledas till det Svenska friluftslivet.

Databas	Namn eller organisation	Beskrivning	Internetadress
EHLASS	European Home and Leisure Accident Surveillance System	Socialstyrelsens och Konsumentverkets system för övervakning av olyckor. Inrapporteras via akutmottagningar och motsvarande instanser i utvalda områden. EHLASS täcker cirka 7 % av befolkningen. ¹¹¹ Årsvisa sammanställningar nås via Socialstyrelsens hemsida.	http://www.socialstyrelsen.se
-	Friluftsrämjandet	De händelser som resulterat i olyckor inrapporteras internt och manuellt. Dessa rapporter kopieras och arkiveras. Tidigare sammanställdes detta i en databas. Denna är dock för närvarande inte uppdaterad.	http://www.friluftsliv.se
-	Polisen/fjällräddningen	Rikspolisstyrelsen ansvarar för sammanställningen av inrapporterade tillbud för de fyra fjällänen där det finns fjällräddning. Denna data sammanställs i en sökbar databas, vilken ej är öppet sökbar via Internet.	
RapporteraNU	Sjöfartsverket	Sjöfartsverket har ett internetbaserat rapporteringssystem kallat <i>RapporteraNU</i> . Rapporterna sammanställs i en databas. Denna databas avidentifieras och sökord tilldelas. Därefter görs databasen tillgänglig via Internet där den är sökbar. För att få tillgång till hela databasen krävs registrering med användarnamn och lösenord. RapporteraNU är helt ny och än så länge är det en testversion som används.	http://www.sjofartsverket.se http://sjosag.test.interlan.se/ guiOmrapporeringssystemet. asp
-	Svenska Klätterförbundet	Svenska Klätterförbundets sammanställning av klätterolyckor och tillbud inom sitt verksamhetsområde. Informationen läggs årsvis ut på Svenska Klätterförbundets hemsida på Internet.	http://www.klatترفorbundet.com
SLS Databas	Svenska Livräddningssällskapets databas för drunkningsolyckor.	SLS köper mediaövervakning från företaget Magenta News. Således är data i SLS Databas baserat på medias rapportering. Viss olycksfalls och tillbudsrapportering sker även av inomhusbad. Databasen sammanställs årsvis och följs upp kontinuerligt. Informationen nås via SLS kansli.	http://www.sls.a.se
-	Svenska Sjöräddningssällskapet SSRS	SSRS sammanställer sjöräddningstjänstuppdrag i en databas. Rapporterna skrivs manuellt och inrapporteras till SSRS.	http://www.ssrs.se
Snofed	Svenska snöskoterägares Riksorganisation	Sammanställning av skoterrelaterade olyckor. Sammanställningen görs av Svenska snöskoterägares Riksförbund på uppdrag av Vägverket. Informationen hämtas av Snofed från i huvudsak media och vägverkets databas Strada. Databasen finns tillgänglig via Internet så information kan hämtas från Snofeds hemsida.	http://www.snofed.org

¹¹¹ Källa: Konsumentverket PM 2003:12

Publikationer från Räddningsverket/NCO

Publikationerna kan beställas eller laddas ner som pdf från Räddningsverkets publikationsservice www.raddningsverket.se

		Beställnings nr
2002:1	Olyckor i siffror, 2002 års utgåva	I99-098/02
2003:1	En antologi om framtidens säkerhetsfrågor	I99-106/03
2003:2	Fallolyckor bland äldre – samhällets direkta kostnader	I99-107/03
2003:3	Äldres skador i Sverige	I99-104/03
2003:4	Medias rapportering och allmänhetens kunskap om olyckor	*
2003:5	Räddningstjänst i siffror 2002	I99-102/03
2004:1	Kan enklare bli säkrare	I99-108/04
2004:2	Olyckor i siffror, 2004 års utgåva	I99-110/04
2004:3	En omvärldsanalys av NCO	I99-111/04
2004:4	Register över olyckor och tillbud	I99-112/04
2004:5	Samhällets kostnader för olyckor	*
2004:6	Räddningstjänst i siffror 2003	I99-114/04
2004:7	Suicid och samhällsekonomiska kostnader	*
2004:8	Medias rapportering och allmänhetens kunskap om olyckor	*
2005:1	Personskador i Sverige	I99-119/05
2005:2	Injury in Sweden	I99-121/05
2005:3	Olycksundersökning	U30-642/05
2005:4	Räddningstjänst i siffror 2004	I99-122/05
2005:5	Emerging Risks Among the Elderly, Workshop 4 oktober 2004	*
2005:6	The Safety of the Elderly in Sweden	*
2005:7	Erfarenheter från naturkatastrofer – en kunskapsöversikt	I99-123/05
2005:8	Olyckor i boendet	I99-124/05
2005:9	Säkerhetsarbete för äldre personer	I99-126/06
2005:11	Miljökonsekvenser av kemikalieolyckor, bränder och utsläpp av oljeprodukter i vattenmiljön	I99-125/05
2006:1	Medias rapportering och allmänhetens kunskap om olyckor 2005	I99-134/06*
2006:2	Att säkra godsflödet	I99-133/06
2006:3	Hantering av risk- och säkerhetsfrågor i svenska kommuner	I99-136/06
2006:4	Skydd i hemmet	I99-140/06
2006:5	Medias rapportering och allmänhetens kunskap om olyckor 2006	I99-144/06*
2006:6	Säkerhetens bestämningsfaktorer	I99-141/06
2006:7	Proactive Risk Management in a Dynamic Society	U30-658/07
2006:8	Lärdomar från första generationens handlingsprogram enligt LSO	I99-142/06
2006:9	Räddningstjänst i siffror 2005	I99-143/06
2007:1	Äldres säkerhet	I99-146/07
2007:2	Kommunikations- och tolkningsperspektiv på olyckor och tillbud i kemiska industrimiljöer	I99-147/07*
2007:3	Säkerhetsarbete – innebörd och struktur	I99-150/07*
2007:4	Räddningstjänst i siffror 2006	I99-154/07

2007:5	Retrospektiv studie av olycks- och tillbudsrapporter från ett antal processindustrier	I99-157/07
2007:6	Olycksfall bland barn och ungdomar	I99-159/07
2007:7	Olyckor i siffror 2007 års utgåva	I99-160/07
2007:8	Trygghet och säkerhet i vardagsmiljön	I99-163/07
2007:9	Låt det inte hända igen - metodik för åtgärdsinriktad uppföljning av barnolyckor	U30-668/07
2007:10	Friluftssäkerhet	I99-165/07

* Endast webb

Räddningsverket, Nationellt centrum för lärande från olyckor
Värmlandsvägen 25, 691 34 Karlskoga
Telefon 0586-71 32 00, fax 0586-71 32 01. www.raddningsverket.se

Beställningsnummer I99-165/07. Fax 054-13 56 05
ISBN 978-91-7253-363-9